

TAXANDRIA

PERIODIEKE UITGAAF

— VERSCHIJNEND ALLE 3 MAANDEN —

NIEUWE REEKS. V, 1933 N^R 4

Gedenkschriften
van den Koninklij-
ken Geschied- en
Oudheidkundigen
Kring van de
Antwerpsche
K E M P E N

Voor alles wat het bestuur van den Kring, het Museum en
het opstel van het Tijdschrift aangaat wende men zich tot :

Kanunnik J. E. JANSEN, o. Praem.

Pastoor, Lovenjoul (Corbeek-Loo)

Voor de Giften en het Bezoek van het Museum tot :

J. STEFENS, Griffier

Secretaris van Taxandria

Statiestraat 70, Turnhout.

Voor finantieele zaken tot :

J. DIERCXSENS

Grondeigenaar

Leopoldstraat, Turnhout.

BEZOEKT HET MUSEUM,
Mermansstraat 21.

DE NORBERTIJNER ABDIJ VAN TONGERLOO

Achthonderdjarige werking
in de Antwerpsche Kempen
== 1133-1933 ==

DOOR DE NORBERTIJNER KANUNNIKEN
J. E. JANSEN EN A. ERENS

Aan de Jubileerende Abdij

Aan Zijn Excellentie Monseigneur

Dr. Th. L. Heylen

Bisschop van Namen

Roemwaardigsten zoon van Tongerlo en de Kempen

Aan Zijn Hoogwaardigheid

Dr. H. Lamy

IJervollen Prelaat van Tongerlo

DANKBAAR OPGEDRAGEN.

TAXANDRIA

KONINKLIJKE GESCHIED-

— EN —

— OUDHEIDKUNDIGE KRING

— DER —

— ANTWERPSCHE KEMPEN

Z. EXC. MGR. TH. L. HEYLEN

INLEIDING.

Achthonderd jaren zijn in de kolk des tijds vervlogen, sinds een Kempenaar, Giselbertus van Castelle, zijn grond aan de Witheeren-Orde opdroeg om er een abdij te stichten. Taxandria, de oudste koninklijke geschiedkundige Kring der Kempen, beschouwt het als een plicht bij dit Jubileum een bijzondere hulde te brengen aan Tongerlo, de door en door in voeling en doening Kempische Abdij, om al het goede dat zij in onze streck heeft uitgewerkt.

Ons land is haar veel verschuldigd en wij willen geen ondankbaren zijn. Tongerlo voelt vurige sympathie voor de Kempen; wij meenen de tolk van alle Kempenaars te zijn met te zeggen dat de Kempen evenveel sympathie voor Tongerlo gevoelt. Taxandria's inzicht is ook haar een dankbare gedachtenis te wijden met een beknopt overzicht te geven van het bijzonderste wat de Norbertijnen van Tongerlo gedurende 800 jaar uitsluitend in de Antwerpsche Kempen hebben gewrocht en geleverd. Wij beperken ons bij het veld dat zij ontgonnen in het kader welk Taxandria omschreef bij zijn stichting: het hedendaagsch arrondissement Turnhout met de kantons Brecht, Heyst-op-den berg en Santhoven. Voorzeker heeft Tongerlo nog andere grootsche zaken verricht, vooral in de Noord-Brabantsche Kempen en de Meierij van 's Hertogenbosch, maar dit ligt buiten onzen werkkring en laten wij onverlet. Reeds door hetgeen wij opgeven zal eenieder voldoende kunnen vaststellen welke heerlijke plaats de abdij in de Kempen bekleedt. Wij willen ook de andere abdijen en priorijen niet kleineeren; zij stonden als ijverige en werkzame helpsters nevens Tongerlo en veel goeds is uit hun midden ontstaan; maar Tongerlo blijft de koningin der Kempen, daar geen enkele andere stichting haar macht en rijkdom evenaarde. Dit opstel is geen wetenschappelijke kritische geschiedenis, doch alleenlijk een kultuur-historische bijdrage, een synthese, waarvoor wij de bijzonderste schrijvers (1) over deze abdij raadpleegden, met het eenig inzicht aan te toonen wat Tongerlo eens wrocht en nog doet voor de Kempen, haar een dankbare hulde te wijden en een graantje bewondering en erkenenis voor haar reuzenwerk te zaaien.

1) Zie de bibliographie in : H. Lamy, *L'abbaye de Tongerlo depuis sa fondation jusqu'en 1263*. Louvain-Paris, [1914].

C. L. Hugo. *Sacri ac candidi Ord. Proem. Annales. Pars 1a. Monasteriologium*. Nancy, 1734-1736

A. Sanderus. *Chorographia sacra Brabantiae*. t. I. La Haye, 1726.

A. Heylen. *Historische verhandeling over de Kempen*. 2^e uitg. Turnhout, 1837.

J. C. H. Hezenmans. *Drie abdijen uit de XIIe eeuw*. Amsterdam, 1874.

W. van Spilbeeck. *De abdij van Tongerlo*. Geschiedkundige Navorschingen. Lier, 1888.

Idem. *De voormalige abdijkerk van Tongerlo en hare kunstschaten*. Antwerpen, 1883.

Idem. *Necrologium ecclesiae B. M. V. de Tongerlo*. Tongerlo, 1902.

Idem. *Het Herenthalsch klooster onzer Lieve Vrouw Besloten Hof der Orde van Premonstreit*. Averbode, 1892.

M. Geudens. *Maria's Tongerlo*. Turnhout, 1912.

L. Goovaerts. *Ecrivains, artistes et savants de l'Ordre de Prémontré*. Bruxelles, 1899-1907.

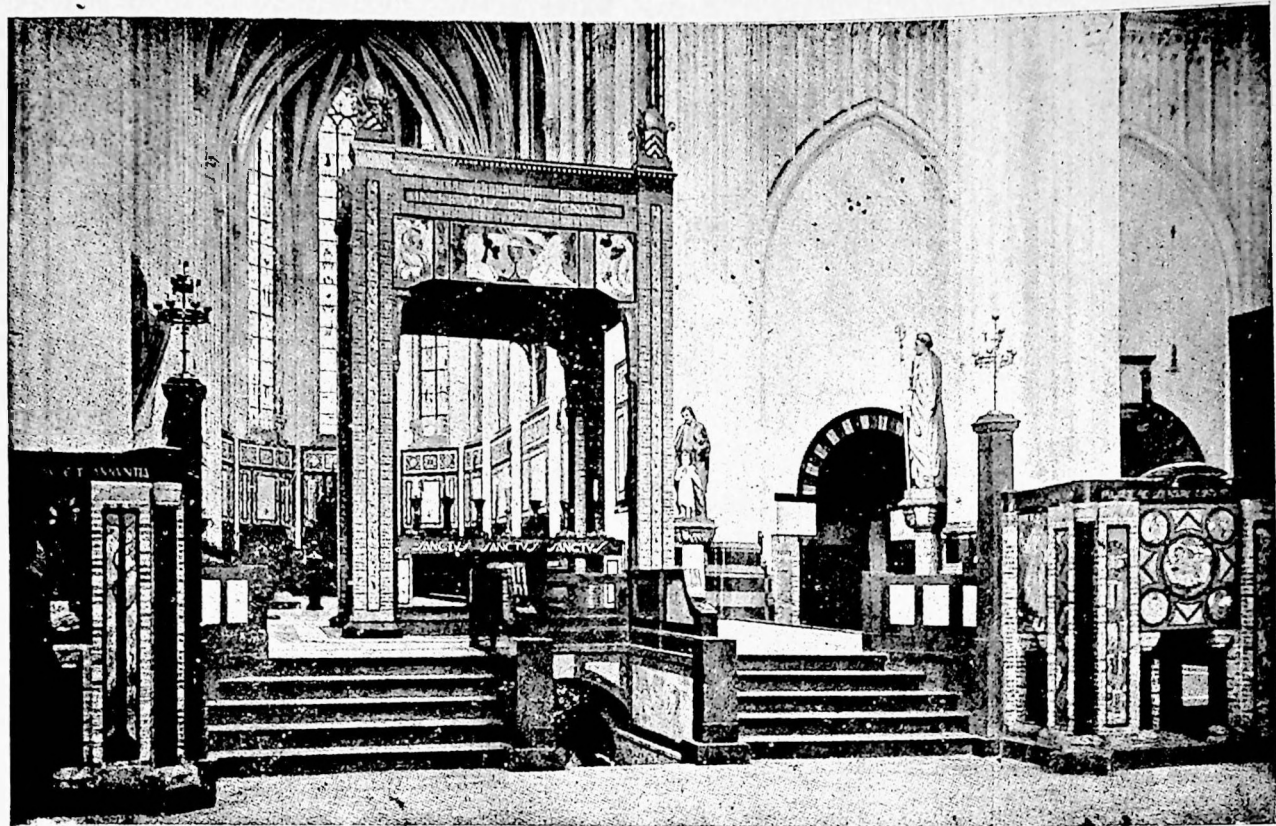
J. Bauwens. *De Witheeren in Uelê*. 1878-1914. Antwerpen, z. d.

J. E. Jansen. *La Belgique Norbertine ou l'Ordre de Prémontré en Belgique à travers huit siècles d'existence, 1120-1920*. Averbode, 1920.

A. Erens. *Tongerloo en 's Hertogenbosch. De Dotatie der nieuwe bisdommen in Brabant 1559-1596*. Tongerlo, 1925.

Idem. *De oorkonden van het Norbertinessenklooster van St. Catharinadal te Breda-Oostenhout*. Tongerlog 1926-1931.

Idem. *De H. Siardus en zijne reliquieën ter abdij Tongerlo 1617-1917*. Tongerlo, 1917.

ABDIJKERK VAN TONGERLOO.

Het verleden der Abdij van Tongerlo.

Het begintijdvak der abdij Tongerlo dagteekent van 1130-1133. Tongerlo was de eerste kloosterstichting in de Antwerpsche Kempen. Zij ging uit van de door-de-eeuwen heen beroemde St. Michielsabdij te Antwerpen, die zelf ontloken was uit den zielenijver van den jeugdigen bekeerling en geloofsprediker Norbertus van Xanten, grondlegger der Orde van Premonstreit.

De aanvang van Tongerlo in de magere heidevlakten blijft een middeleeuwsch beeld, gehuld in de duisternis van het verleden : 40 bunder grond, waarop een molen, vormen de kern van de stichting. Daarop zullen de kloosterlingen, in de lijn van de agrarische Orden, door hun handenarbeid 't dagelijksch brood winnen, en hun vlijt zal die gronden bevruchten. Hun nieuwere landbouwmethodes van intensieve kultuur zullen de tot nog toe in zwang gebleven Frankische driejaarbezaaiing verdringen en nieuwe horizonten openen voor de onbemiddelde en verachterde landelijke bevolking der streek. En in hun Romaansch kerkje zal de lof des Heeren door het koorofficie onafgebroken voortgezet worden.

Uit die kleine kern groeide een machtig Tongerlo.

Wie de bladzijden doorloopt, gaande over de geschiedenis der eerste drie eeuwen van het bestaan der kloosterstichting, leest er over de vroomheid der eerste monniken en over de algemeene sympathie waarmede in heel de gouw de uitgroeiing van het Kempisch klooster werd nagespeurd : de stichting breidt zich uit, giften en aankoop verruimen de eerste bezittingen en het zweet der arbeidende kloosterlingen en lijfeigenen bevruchten de dorre heidegronden tot een rijken oogst. Wie thans de streek kent waar Tongerlo's lindeboomen het eeuwenoud portaal vormen leidend tot het heiligdom van vroomheid en gebed ; wie de heerlijke velden zag welke in de buurt goudrijpen gedurende zomer en najaar ; wie mocht genieten van het boschrijk natuurschoon en van de « lichtende lanen » kan zich eenigszins indenken hoe een eeuwenoude overheersching van zachte kloosterdiscipline heel die gouw bevruchtte met haar weldaden, en

hoe de abdij, met haar slanke torenspitsen en haar breede omheiningswallen rondom de hooge muren, was en blijft het centrum van godsdienstig en kultureel leven : « een oud ras van landelijke monniken, die evengoed den hoof van een ziek paard wisten te verzorgen als een paleografische bladzijde te lezen uit een verlucht handschrift ; de breeddenkende kloosterlingen die zich vermeien in peisvolle beschouwing te midden van Gods reine natuur, en blij-ingetogen, in rustige stemming den bezoeker verwelkomen die toegang zocht tot het oord van vrede en stilte ».

Achter de veilige muren schiepen studiegeest en werklust fijne handschriften, boeiende kronijken, en de praktische aard van den provisor pende naast de posten zijner rekeningen de interessante bijzonderheden neer, welke voor den huidige geschiedvorschcr het leven der vroegere tijden blootleggen. En in de boekerijen der kloosterbibliotheek staan de vele werken der kloosterlingen zelf, die naast hun dagelijksch arbeids- en studielevcn den tijd vinden om met sappige pen de kennis van hun geest, de warmte van hun hart, de vroomheid van hun gemoed uit te storten op het blanke perkament.

Buiten de muren der abdij gingen de kloosterlingen in hun wiegende rijtuigen of op hun driftige paarden, langs de diepdoorgroefde, zanderige wegen der Kempen naar de vele parochiën, — 44 in getal, — waarover Tongerloo het begeviingsrecht bezat. Ze waren er de leiders der geloovigen, de vaders der armen, de verplegers der pestlijders ; en, wanneer in de XVIe en volgende eeuwen de vervolging oplaaide tegen het geloof hunner vaders, gingen zij hun volk in alle omstandigheden vóór, bewaarden voor dit volk den schat van het geloof, en verdedigden de heiligste rechten van den godsdienst ten koste van hun veiligheid en van hun leven. Drie kloosterlingen van Tongerloo werden in de XVIe eeuw om hun getrouwheid aan Rome gedood.

Met het jaar 1500 gaat de abdij Tongerloo de moderne tijden in. Dan vooral biedt zij het beeld van een hooggeprezen wetenschappelijk midden. Prelaat Tsgrooten past het beheer der kloostergoederen aan de nieuwe eischen van zijn

tijd aan en legt de uitbating vast in duidelijk bepaalde huurkontrakten. Prelaat Streylers wordt geroemd als een der grootste geleerden van zijn tijd : zijn oordeel is gezaghebbend in staatszaken en wordt ingewonnen voor studie-hervorming aan de Leuvensche hoogeschool. Ter abdij legt hij de bibliotheek van gedrukte werken aan, welke zal aangroeien, tot aan de Fransche omwenteling, tot de rijkste bibliotheek van het vasteland, die van het Vatikaan uitgezonderd. Onder de leiding van den Mechelschen bouwmeester Rombout Keldermans laat hij in de sierlijke lijn van Brabantsche gotiek, de bibliotheek, den refter, de abdijskerk en de heden nog bewaarde gastenkamers optrekken. Bij de projekten over de op te richten nieuwe bisdommen in de Nederlanden staat zijn naam de eerste op de lijst der kandidaten voor den aartsbisschoppelijken zetel van Mechelen en het primaat der Nederlanden.

Zijn overlijden luidt de Nederlandsche Beroerten in. Dadelijk, door haar inlijving bij het nieuw-gestichte bisdom 's-Hertogenbosch, staat de abdij in den nationalen strijd der Nederlanden tegen Spanje. Al de verwikkelingen der omwenteling heeft ze meegemaakt tot haar overste abt Jaak Veltacker, onder de bedreiging met de pieken vóór de keuze werd gesteld tusschen meegaan met Oranje en de groeiende calvinistische strooming waarop na 1580 de beweging uitliep, of den knieval te doen voor Spanje. Dit laatste deed hij omwille van zijn overtuiging en behoevede alzoo zijn kloostergemeente en heel de Antwerpsche gouw voor den afval van het oude geloof en haar trouw aan Rome.

De vredeestijd onder Albrecht en Isabella brengt voor Tongerlo heropleving mee na de onheilen der Beroerten, en de abdij wordt van dan af betiteld met den naam van « roemrijkste klooster van heel Taxandria », het « celeberrimum totius Taxandriae caenobium ».

In de sierlijke rij der abten uit die tijden, zouden we hier vooral kunnen aanstippen prelaat Augustinus Wichmans, wiens « Brabantia Mariana », de geschiedenis van den Maria-eeredienst in het oude Brabant, nog heden ten dage als een standaardwerk beschouwd wordt.

Met prelaat Godfried Hermans sluit te Tongerlo de reeks

der abten van vóór de Fransche omwenteling af, maar dan staat hij vóór ons als een lichtend beeld waarover de vernietiging der kloosterstichting als een droeve schaduw glijdt. Als hoog ontwikkeld man heeft hij voor zijn abdij, ten koste van groot geldelijk offer, het historisch werk aangeschaft der Heiligenbeschrijving, de « Acta Sanctorum » der Bollandisten dat na de opheffing van de Jezuïetenorde en de daaropvolgende afschaffing der « Bollandisterije », dreigde verloren te gaan of door vreemden opgekocht te worden. Onder de leiding van drie oud-Jezuïeten, ter abdij onder dak gebracht en door haar bezoldigd, zullen enkele kloosterlingen van Tongerlo deze opzoekingen voortzetten. Als vrucht van hun arbeid hebben wij het VIe boekdeel van October, op de persen van Tongerlo verschenen. Reeds waren de eerste vellen van het volgende boekdeel ter perse gelegd, toen de willekeur van den vorst, keizer Jozef II. de gemoederen der Zuid-Nederlanders verbitterde en de Brabantsche omwenteling uitlokte. Prelaat Godfried Hermans was een der leiders geweest van den opstand, omdat het voor hem niet enkel het behoud gold van zijn abdij reeds met opheffing bedreigd door den vorst, die reeds de zegels had laten leggen op de Tongerloosche drukpersen, maar levens de verdediging der Nederlandsche vrijheden en gebruiken tegen vreemde dwingelandij en bemoeizucht. Hij was algemeen krijgsaalmoezenier in het leger der opstandelingen en ging te Brussel met groote plechtigheid nieuwe kanonnen en vaandels wijden en het « Te Deum » zingen bij victories van het Patriottenleger. Hij zelf had, voor het leger der opstandelingen twee regimenten ruitery en één regiment voetvolk, met eigen beurs gelicht.

Dan komt de Fransche overheersching en met haar eindigt Tongerlo een eeuwenlange loopbaan. Het nieuw bewind liet dadelijk in de Zuidelijke Nederlanden de wetten toepassen welke in Frankrijk al de religieuze instellingen hadden vernietigd. De Belgische kloosters werden als nationale goederen verbeurd verklaard. Reeds vóór deze verordening was Tongerlo in het gedrang gekomen. Aan deze abdij hadden de legerbenden der Sansculotten niet alleen hun veeleischende en brutale inkwartiering opgedrongen,

maar ook werden door de legerhoofden ongehoorde sommen als oorlogsschatting afgeperst, zóódat door de abdij goederen en hoeven werden verkocht om aan die eischen eenigszins te kunnen voldoen.

6 December 1796 luidt de vernietiging van Tongerlo. Sinds den vooravond was aan de abdijheeren de beslissing aangaande de verbeurdverklaring van abdij en kloostergoederen kond gemaakt, en de Fransche soldaten, met de uitvoering belast, hadden dien avond en dien nacht op de meest uitzinnige wijze laten zien dat zij meester waren. 's Morgens werd in de abdijkerk een laatste maal de conventsmis gecelebreerd. Dan ging de uittocht, onder den dwang der bajonetten, langs de wit-besneeuwde lindenlaan, tot op het kruispunt, waar, na een laatsten zegen van den prior, de kloosterlingen van elkander scheidden en den weg der ballingschap opgingen. Op den dag van haar afschaffing telde de abdij 118 kloosterlingen en was zonder twijfel, in dien tijd van schaarsche kloosterroepingen, de sterkste mannen-abdij van de Nederlanden.

Dadelijk begon de verwoesting. De kunstschaten, gedurende eeuwen verzameld en met trouwe piëteit bewaard, werden onhandig en zorgeloos bijeengebracht, op karren en wagens geworpen en naar Lier en Antwerpen overgebracht om aldaar openbaar geveild te worden. Schilderijen werden door de soldaten met den sabel uit hun kaders losgekapt. Slechts enkele der kunststukken werden naar Antwerpen vervoerd, waar menige schilderij, en de fijnste, — van Rubens, Floris, Metsys, Goubau, — dadelijk spoorloos verdween.

De abdijgebouwen zelve werden onder den hamer gebracht en voor 150000 livres verkocht, in gedeprecieerde Fransche assignaten uit te betalen. Dadelijk beijverden zich de zwartgoed-bezitters om alles wat klooster was te doen verdwijnen. Achtereenvolgens vielen dormpter en kloosterpand, refter en bibliotheek, ziekenhuis en werkzalen der Bollandisten, en de prachtige ogivale kerk met haar torenspits in barokstijl onder den moker. In 1811 werd het laatste overblijfsel onvergehaald : de torenspil.

Tongerlo was dood !

Noch de val van Napoleon, noch het daaropvolgende congres van Weenen, waar vanwege de overblijvende kloosterlingen een rekest aangeboden werd, gaven hoop op herleving. Vooral de calvinistische vorst, Willem I, koning der Vereenigde Nederlanden, dulde geen wederopstand van Roomsche instellingen.

Dan kwam 1830 en met den jeugdigen Belgischen Staat, ook de vrijheid van vereeniging en de hoop op herwording. Slechts veertien van de 118 kloosterlingen der abdij van 1796 waren nog in leven, maar bij hen leefde voort, onverouderd en ongeschonden, het ideaal hunner jeugd, hun Tongerlo. De voorvaderlijke gebouwen waren gansch ontmanteld en in vreemde handen. Wat gaf het hun ! Met Kempische laaiheid hebben ze hun wil doorgezet en de heldendaad gesteld hun afgeleefde lichamen te dwingen tot samenleven in een klooster en tot gehoorzaamheid. Het oude slot van Bosschensteijn te Broechem werd hun eerste onderdak en daar herbegon Tongerlo, op vreemden grond, onder de leiding van superior Evermodus Backx.

Op 1 Juli 1840 was het grootste gedeelte der abdijgebouwen weer in het bezit der abdijheeren. Dan ook had de blijde herintrede der kloosterlingen in de woon der vaderen plaats, onder het begroetend gejubel der bevolking van heel de streek.

Sindsdien verliep haast een nieuwe eeuw. Achter de heuglijke lindenlaan, midden de grijze omheiningsmuren, staat heden de abdij Tongerlo in heel haar pracht, als in volle middaglicht. De voorheen gesloopte kloostergebouwen werden opnieuw opgetrokken en een neo-gothische kerk, zuiver en rijzend van lijn, is het kader van heerlijke liturgische plechtigheden ; de verbouwingen, de laatste jaren aangepast, hebben nog luister bijgezet aan dat sierlijk midden der kroofoeningen.

Onder het huidige bestuur van prelaat Dr. Hugo Lamy had Tongerlo een niet gewoon hoogtepunt bereikt. Van haar meer dan 200 kloosterlingen, die van deze abdij de sterkste mannen-kloostergemeente maakte, zijn een veertigtal werkzaam in de missie van West-Uele (Belgisch Kongo) ; andere bejiveren zich met parochiewerk en predikatie. Het

grootste deel echter verblijft ter abdij, waar een noeste studiegeest zijn uiting vindt, vooral in de tijdschriften welke van Tongerlooloo uitgaan.

Dan kwam de brandramp !

Op Zondagnamiddag, 28 April 1929, ongeveer 3 1/2 uur, brak ze uit. In de abdijkerk, bij de vespers, had pas het « Ad coenam Agni providi », der paaschhymne weerklonken, en was het Lof begonnen, of haastige stappen gingen door de kerk, en een novice kwam den prior boodschappen : « Het brandt in de abdij » ! Prelaat Lamy hoort het. Zijn wezen verhardt en kalm geeft hij bevel voor den zegen met het Allerheiligste.

Dan ging het in stormloop door den kloosterpand, reeds heel in rook gehuld, de trappen op naar het noviciaat waar de brand woedde. Al het mogelijke blusmateriaal werd bijgchaald. Overmoedig traden novicen en jongeren op. Het kon niet baten. Het vuur in de zolders boven de mansardekamers bleek onbereikbaar en een heftige noordenwind joeg de vlammen schrikwekkend voort. Ze liepen over de kurkdroke daken, over twee gebouwen heen, bereikten een derden, een vierden vleugel, tastten kerk en kerktoren aan. Reeds was de brandspuit van Tongerlooloo ter plaatse ; reeds was die van Westerloo ijverig aan het werk. Wat vermochten echter heldendaden bij de allesoverweldigende macht van het vuur !

Men redde wat nog te redden was. Het behoud van eigen goed en benooidgheden bleef bij de kloosterlingen op den achtergrond. Op eigen initiatief hebben ze zich beijverd om de kunstschaten der abdij te redden. De schilderijen werden van de muren gehaakt, de heilige vaten werden uit de sacristij gehaald, de fijne ornamenten en gewaden, de kostbare relikwieschrijnen, de kunstschaten als het evangelieboek van 1541, het processiekruis van 1613. De groote schilderijen werden uit hun kader gesneden, o. m. de zestiende-eeuwsche copie van het Laatste Avondmaal van Leonardo da Vinci. Als in een stormloop ging het naar de bibliotheek, naar de archievenkamer, om te redden wat nog kon weggehaald worden, en pas was een zaal, een gebouw ongeveer

ontruimd, of boven de hoofden kraakte de zoldering en stortte een vuurlawine naar beneden. De vereenigde krachten der pompiers en het modern-ingericht blusmateriaal der stad Antwerpen vermochten slechts de ramp te beperken.

In twee uren tijds was het gedaan met den « roem van Tongerlo ».

Midden het gewoel en de ontreddering stond prelaat Lamy, blootshoofds, triestig en afwezig kijkend. Zijn moede oogen, licht-rood omrand, dwaalden over het onheil, over de puinen, wyl een traan zijn blik benevelde. Hij stond er, sprakeloos betuigingen van deelneming ontvangend, kalin zijn bevelen gevend, zorgvol schikkingen treffend aangaande het voorloopig verblijf zijner kloosterlingen. Hij stond er nog te 11 uur, te 1 uur in den nacht. Aan degenen die hem voorstelden wat voedsel te komen gebruiken, wat rust te nemen, klonk zijn antwoord : « Als het schip vergaat, blijft de kapitein op de brug ».

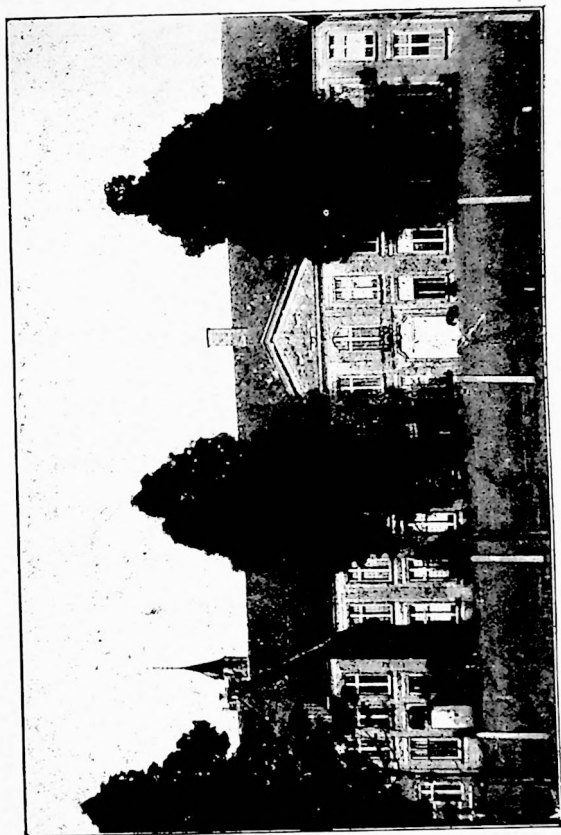
Daar lag nu vernield het werk waaraan zooveel vóór hem, sinds acht eeuwen arbeidden, waar hij zelf sinds jaren aan werkte. Daar lag vernield de bloeiende abdij, het sie-raad der Kempen. Daar lag in puin (wat hij zelf zoo fier noemde : « Mijne abdij ! »

Doch Tongerlo sterft niet !

Over het verleden der abdij lag reeds zooveel gloed van oorlog, brand en verwoesting, doch immer triomfeerde, én over de teisterende vlam én het demonisch geweld, de kracht van het bouwend brein en van het scheppend geloof.

Van het bouwend brein ! Want ieder der kloosterlingen heeft zich tot taak gesteld het zijne bij te brengen tot den heropbouw zijner Alma. Opruimingswerk hebben zij zelf aangezocht, en naast de ploegen werklieden hebben zij gestaan met raad en daad. Ze zijn uitgegaan over de wegen van ons land, met lichtbeelden, Tongerlo-film, tombolalotjes, den vernederenden stiel opnemend bedelaars te zijn, doch bedelaars van O. L. Heer. Zóó bouwden ze.

Van het scheppend geloof ! Want gelijk in de middeleeuwen het geloof een machtig Tongerlo uitbouwde, zoo

PRELATUR VAN TONGERLOO

kwam ook heden het geloof Tongerloo heropbouwen met de schatten der liefdadigheid en de betuigingen der genegenheid.

Uitwendig is Tongerloo heropgebouwd. Veel blijft echter nog af te werken en haast voor heel de meubeleering is nog te zorgen, maar ook daar zal bouwend brein en schepend geloof zijn taak voortzetten.

Zoo zal Tongerloo dan weer staan als het pareltje der Kempen, als het *celeberrimum totius Taxandriae coenobium*, onze Kempen ten bate en Gode ter eere.

II.

Beknopt overzicht der Geschiedenis.

Tongerloo ligt in den omtrek van Geel, Herentals en Westerloo, in het arrondissement Turnhout, provincie Antwerpen, aartsbisdom Mechelen. Oudtijds was deze abdij begrepen in het markgraafschap Antwerpen en stond bij haar stichting onder het bisdom Kamerijk en sinds de 16^e eeuw onder het bisdom 's Hertogenbosch.

De landheer der plaats Giselbertus van Castelle schonk aan de pas opkomende Witheeren-Orde de goederen die hij aldaar bezat. De abt van St. Michiels te Antwerpen zond eenige kanunniken met Fr. Hendrik aan het hoofd, rond het jaar 1130-1133, om er eene abdij op te richten. De bisschop van Kamerijk, Burchardus, gaf zijne goedkeuring; de Paus Eugenius III en de keizer Koenraad III bekrachtigden de stichting met hoogvereerende diplomata. De hertog van Brabant werd als beschermheer of voogd (*advocatus*) aangesteld. Aanvankelijk was deze abdij ook een « *monasterium duplex* » door kloosterzusters van dezelfde Orde bewoond, doch deze vestigden zich later te Eeuwen onder Broechem. Haar wapenschild was drie kepers van keel op gouden grond met als leuze: *Veritas vincit*.

Het heilig en bedrijvig leven der kanunniken en leekbroe-

ders won de achting van grooten en kleinen ; aanzienlijke goederen en rechten werden hun geschonken.

Tongerloo maakt er gebruik van om het doeleinde harer Orde uit te werken en het goede zaad van liefdadigheid, parochiedienst en zielenijver, ontginning der landen, kwistig op al haar aangeworven eigendommen uit te strooien. Abten met wijs beleid en groote geleerdheid bestuurden met den besten uitslag. Een groot gevaar kwam dien vooruitgang stuiten in de 15^e eeuw wanneer bij de verkiezing van Jan van Kinschot de abdij in « commende » viel. Gelukkiglijk bleef die toestand niet duren. De eerste helft der 16^e eeuw onder het bestuur van den abt Arnold Strejters was een tijdvak van bloei en luister. De grootste geleerden onderwezen er de gewijde wetenschappen ; abt Tsgrooten bouwde een prachtige boekenzaal ; het bijzonderste wonder was de nieuwe kerk opgericht volgens de plans van den beroemden Rombout Keldermans en versierd met de rijkste meesterstukken van schilder- en beeldhouwkunst, waarvan o. a. het albasten Tabernakel met zijn bosch van torentjes en beelden, gewrocht van Philip Lammekens van Antwerpen (1538-1547), het merkwaardigste stuk uitmaakt.

De rampvolle tweede helft der 16^e eeuw bracht wee en nood in die heerlijkheid. Nog het ergste van al was dat de bisschoppen van 's Hertogenbosch als abten werden aangesteld en de eigenlijke overheid der abdij vele harer rechten verloor. Geen wonder dat de kanunniken zich krachtig er tegen verzetten en eindelijk op zekere voorwaarden overwonnen. Een heer der abdij, Nikolaas Mutzaerts, werd als abt opnieuw aangesteld in 1592, en beijverde zich om alle geleden schade en achteruitgang te herstellen.

Een heerlijk tijdstip daagde wederom op, eilaas onderbroken door twee noodlottige rampen : wanbedrijven van soldaten en vrees voor de gevolgen der retorsieplakkaten noodzaakten de kloostergemeente in 1637 te Mechelen te gaan schuilen, en de brand der kerk, in 1657, die dreigde geheel de abdij in vlam te zetten. Deze onheilen uitgezonderd, was de 17^e eeuw een glanstijdperk voor Tongerlo.

Groote geleerden bevonden zich onder haar heeren ; prachtfiguren van eenige prelaten bevorderden den bloei en

HOOGGERW. H. PRELAAT Dr. H. LAMY.

den vooruitgang van de abdij. Abt A. Stalpaerts stichtte het St. Norbertus-college te Rome en kwam in het bezit van een aanzienlijk deel der relikwieën van den Gelukzaligen Siardus; Prelaat A. Wichmans, de gekende historieschrijver van de Mariaverering in Brabant ; J. R. Crils, de aanlegger dier schilderachtige lindendreef en aanwerver van vele kunstwerken ; S. Piera, die Tongerloos in een allerschoonste abdij herschiep.

De achttiende eeuw was minder bloeiend, ja zelfs op 't laatst noodlottig. Geldlasten en krijgsmoeilijkheden verbleekten den glans in de eerste helft. De laatste abt G. Hermans (1780-1799) sloot in volle glorie de rij der prelaten. Hij bevooroordeelde den landbouw en de kunstschilders Faes, de Querttenmont, Ommeganck en Herreyns, en redde het grootte werk der Bollandisten welk hij in zijn abdij onder bracht. In 1789 stond hij aan het hoofd van het Patriottenleger als krijgssaalmoezenier, en richtte op zijn kosten het regiment Dragoners van Tongerloos in. De plagerijen van keizer Joseph II waren nauwelijks voorbij, of de Fransche Omwenteling brak uit ; dit beteekende de ondergang der eeuwenoude abdij. Den 6 December 1796 werden de kloosterlingen, nog 118 in getal, verdreven ; nadien werden hun goederen verkocht ; de monumenteele kerk viel onder den moker der wandalen.

De bannelingen verbleven hier en daar op de oude pastorieën of bij hun familieleden tot de omwenteling van 1830 losbarstte en de hoop op wederkeeren opdaagde. De overgebleven kanunniken vereenigden zich op het kasteel Halmale te Brochem en keerden, den 1 Juli 1840, met hun overste Evermood Backx naar Tongerloos weder. Deze mocht zich verheugen in het herophouwen der kerk in gothischen trant, in 1852, volgens de plannen van den bouwmeester P. P. Stoop van Antwerpen. Zijn opvolger J. C. De Swert kreeg de abtelijke waardigheid terug, in 1868, en werkte met grooten ijver aan de herstelling van de oude regeltucht. Het werk der Missiën begon. In Engeland werden Manchester, Crowle, Spalding gesticht. Na hem richtte de prelaat Th. Heylen de missie in van Congo in Ulee, met den ijverigen novicenmeester A. Deckers als overste. Aan Tongerloos viel de grootste eer te

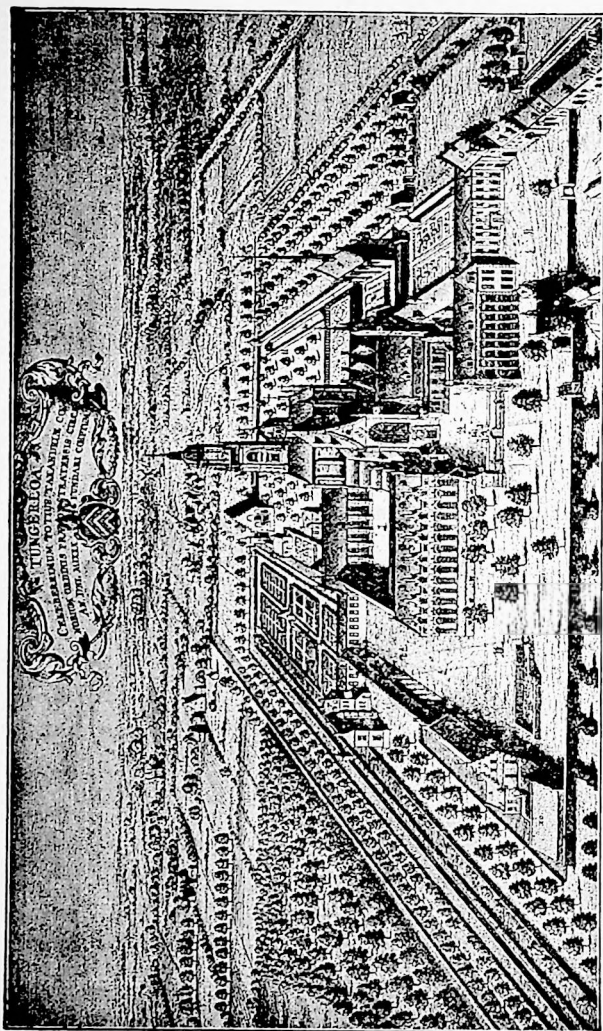
beurt die zij ooit gekend had : de benoeming van den abt Th. Heylen tot bisschop van Namen. De abdij ging al meer en meer vooruit ; het getal kloosterlingen klom gedurig tot in April 1928, onder het prelaatschap van Dr. H. Lamy, een schrikkelijke brand een groot deel der kerk en kloostergebouwen neerblaakte. De moedige overste, ruim geholpen door zijn onderdanen, kende geen rust totdat in dit jaar 1933 de abdij heerlijker dan ooit uit haar puinen is verzezen, en fier mag neerzien op haar 200 kloosterlingen.

III.

Toestand der Kempen bij de stichting van Tongerlo.

Wij zijn de theorie niet toegedaan van schrijvers die de Kempen in de 12^e eeuw afschilderen als een woeste, verlatene landstreek, waar alles nog braak lag, en alleenlijk uit zandige heiden, dichte bosschen en verpestende moerassen bestond (1). Neen, waarheidshalve moeten wij bekennen dat er reeds eenige villa's en parochiekerken bestonden. Rond Tongerlo, konden de parochiën Herentals, Westerloo, Geel,

1) Een goed middel om den aard der streek in de oertijden te kennen is de namen der plaatsen na te gaan. Het meerendeel der benamingen eindigt op hout, laar, loo, vorst, wat houtrijke plaatsen aanduidt, o. a. Turnhout, Einthout, Minderhout, Herenthout, Kalmthout, Loenhout, Hulshout, Grootenhout enz. ; Vorsselaar, Vosselaar, Heilaar, Laarum enz. ; Westerloo, Tongerlo, Ravensloo, Oosterloo, Gierle, Kasterlee, Poederlee, Achterbosch enz. ; Vorst, Wiekevorst, Horvorst enz. ; — op zand en heide, o. a. Wechelderzande, Zandhoven, Wildert, Ten Aart, Lichtaart enz. ; — op beek, meer, plas, broeck, donk, o. a. Werbeek (Retie), Westmeerbeek, Meer, Meerhout, Meersel, Houtven, Nieuwmoer, Merksplas, Overbroek, Schoonbroek, Achterbroek, Broechem, Grobbendonk, Varendonk, Arendonk, Korsendonk enz. — rond de mal, hem en sel, neerzettingen en huizingen, o. a. Oostmalle, Westmalle, Emblehem, Itegem, Oelegem, Wommelgem, Wynegem, Viersel, Zoersel, Beersel, Meersel, Herselt enz.

TONGERLOO IN DE 17. EEUW.

Norderwijk, op een zekere beschaving en ontginning bogen. Het dorp Tongerloo zelf had zijn parochiekerk. Maar dat betet niet dat de beschaving er nog zeer primitief was, en dat buiten de Frankische kom des dorps er nog vele onbewerkte gronden, groote eikenbosschen, waarin baanstroopers, overblijfsels der Brabantsche huurtroepen, scholen, venen en moerassen lagen, zooals de giften der eerste weldoeners van Tongerloo zulks best bewijzen.

Trouwens, overzie eens de hedendaagsche Kempen, wat zij geworden is na 800 jaar beschaving en bewerking, en blik vooral terug over een honderd jaar, peil haar grond, ga na welke werktuigen en bemesting men alstoen gebruikte, en gij zult licht kunnen gissen wat onze streek moet geweest zijn vóór achthonderd jaar. Geen steden rezen op dan hier en daar eene ver afgelegen ; de burchten en kasteelen waren jachtverblijven of door ridders bewoond die zich meer met strijdvoeren en jacht, dan met ontginning bezig hielden. De hoofdplaatsen der bisdommen, Kamerijk en Luik, lagen ver verwijderd. Het onderwijs was weinig verspreid en bepaalde zich bij een elementair lager onderricht, meer godsdienstig dan profaan, door de kerkhoofden gegeven. De slavernij was nog eenigszins in zwang gebleven : het volk stond grootendeels onder de afhankelijkheid van de leenheeren ; lijfeigenen waren er nog vele ; vrijgoederen trof men maar hier en daar aan : het waren meest leenen.

Het zedelijk en godsdienstig peil stond niet hoog. De gedurige oorlogen van het leenroerig tijdperk, de aanslagen der vorsten op de Kerk, de strijd tusschen Paus Gregorius VII en Keizer Hendrik IV, de predikingen van den ketter Tankelmus, hadden zeden en godsvrucht verzwakt. De armoede en de verknechting brachten er menigen misnoegde tot het kamp dergenen die aan het volk verbetering en ontvoogding beloofden, met welke tint ook zij gekleurd waren.

In zulke omstandigheden werd de abdij van Tongerloo opgericht. Geen twijfel of Giselbertus, de stichter, moest een doel beoogen in het wegschenken van zijn grond. Was het om zijn zonden uit te boeten, wat te dien tijde wel meer gebeurde, of was het dat hij den triomf van St. Norbertus over de ketterij van Tankelmus te Antwerpen en het werk der

Witheeren kende, en wilde hij alzoo ook hun ijver tot de beschaving en de ontginning zijner streek aanwenden ? Het is best mogelijk dat deze laatste stelling de waarheid het dichtst benadert. De Kempenaars zouden door St. Norbertus' discipelen tot de beginselen van orde en godsdienst teruggeroepen, en de voornaamste bron van algemeene welvaart, de landbouw, zou door hen heropend worden.

Eens ter plaatse sloegen Tongerloo's kanunniken, zoo priesters als leekbroeders, mannen van gebed, studie en zelfopoffering, onbaatzuchtig en vroom, liefdadig en vooruitstrevend, de hand aan 't werk, wonnen den eerbied der grooten, staken de schup in den grond en de bijl aan den boom, verkregen andere uitgestrekte goederen en deelden ruimschoots mede van hetgeen zij wonnen. Hun weldoende invloed deed zich eerst rondom de plaats gevoelen, maar hun werkzaamheid breidde zich uit, totdat een eeuw later hun bestaan gevestigd was en de Kempen een heel ander uitzicht had dan vóór honderd jaar. De eerste moeilijkheden waren overwonnen ; met reuzenschreden gingen nu de kanunniken vooruit op alle gebied volgens dat de tijdsomstandigheden en de noodzakelijkheid zulks medebrachten.

IV.

De Landbouw.

Het lag in den geest der Witheeren, naar het voorbeeld der Benedictijnen en der Cisterciënsers, volgens hun statuten, den grond te bewerken. Daarom stichtten zij meest hun abdijen op den buiten, waar het landwerk de ontginning der streek meebracht. Tot dit einde werden hun ook vele vage gronden opgedragen. Tongerloo's heeren waren getrouw aan dit doel hunner Orde, vooral in den beginne, en bleven er zich min of meer in den loop der tijden mede onledig houden volgens de noodwendigheden ; zij baatten nog op het einde der 18^e eeuw de hoeve « Den Greef » te Kalmthout uit, waar een provisor standvastig verblijf hield. De ontginning ging

rechtstreeks van de abdij uit met een systeem van hoeven, (grangiae), waarover zij haar kloosterlingen verspreidde, die alsdan, geholpen door vrije lieden en lijfeigenen, gezamenlijk den bodem bewerkten en bevruchtten. Heidegronden en hosschen werden in akkers herschapen, venen en moerassen in weiden en vijvers, landen bezaaid met koren, haver, gerst, tarwe en boekweit, en de gronden, weinig voor landbouwkultuur geschikt, werden met nieuwe hosschen beplant. Het voorbeeld eener nieuwe behouwing diende ook aan anderen tot les, zoodanig dat de verouderde kultuur een geheele verandering ten goede onderging, die we zouden kunnen vergelijken met de verbetering in den landbouw op onze dagen ontstaan onder den spoorslag van den Belgischen Boerenbond. Drie groote factors traden daarin op, namelijk de verbetering van den veestapel, de invoering van nieuwe werktuigen en de beredeneerde aanwending van de bemesting. Het zaad werd aan de landbouwers ook zeer dikwijls door de abdij geleverd. Wanneer twee, drie eeuwen na de stichting Tongerloos haar hoeven begon te verhuuren, dan vonden de huurders in den abt veeleer dan een meester, een vader die hen in allen nood bijstond. Waren de jaren slecht, de huur werd verminderd of kwijtgescholden. Brandden de hoeven af of vervielen zij door sleet, de abt bouwde ze nieuw op, gelijk wij het nog zien in de 18^e eeuw, wanneer de door den bliksem afgebrande hoeve ten Nieuwenhuizen onder Tongerloos, in 1709, de Wimpelhoef onder Geel, in 1710, de hoeve ten Loo onder Meerhout, in 1713, de afgebrande Dongenhoeve te Veerle, en de in 1696 aangekochte Ambrosiushoeve te Tongerloos, in 1718, heropgebouwd werden. Het gebeurde ook dat onder hun aanwinsten er zich turfvelden bevonden. Zulks was vooral het geval in de omstreken van Kalmthout en Esschen. De abdij paste er aanstonds een nieuw stelsel van uitbating op toe (1), groef er kanalen langs waar de in dien tijd zoo kostbare drooge moer kon vervoerd worden, aldus aan honderden werklieden werk gevende om den kost te verdienen. Deze uitbating trok nieuw volk aan, wat

1) A. Erens. De turfuitbating der abdij Tongerloos. (Bijdragen tot de Gesch. d. 15, 1923).

aanleiding gaf tot het ontstaan van nieuwe buuntschappen en gehuchten. Zulks was het geval met Wildert, Achterbroek, Nieuwmoer en Gooreind. Hoe vele nieuwe wegen hebben de kanunniken van Tongerlo niet aangelegd te midden hunner bezittingen, wegen die het verkeer vergemakkelijkten en een kostbaar hulpmiddel werden voor den landbouwer om de producten van zijn landerijen te vervoeren ! Een allerschoonste werk werd met ditzelfde doel beraamd door den abt G. Hermans in de 18^e eeuw. Hij wilde een vaart delven, die aan vele dorpen tot groot voordeel moest verstrekken. Haar vertrekpunt nemend aan de Neet, onder Geel, zou zij nagenoeg den loop der Wimpe volgend, te Hillebrug, ongeveer twee uren gaans van Lier, wederom in de Neet uitkomen. Ongelukkiglijk bleef het plan zonder uitvoering.

(1) Als verfraaiing der streek mogen wij ook niet nalaten den aanleg dier menigvuldige dreven te vermelden die naar de hoeven leidden, zooals wij dit nog zien te Kamthout aan « de Greef », en te Tongerlo zelf waar de prachtige zeventien eeuwsche lindendreef der abdij als een koninginne oprijst. De Kempen is het land der dreven. Is zij zulks niet grootendeels aan het voorbeeld van Tongerlo verschuldigd?

Ten slotte roepen wij na Heylen uit (2) : « gelukkige Kempen ! die zoo vernufte en werkzaame bewooners voortijds hebt getroffen, dat zij u door hunne kunst en gestadigen arbeid hebben getrokken uyt eenen zeer droevigen en slegten staet, en u bezorgd zulke vrugtbaerheyd en luyster, dat gij uw hoofd moogt uytsteeken boven menige andere provinciën. Ja dat men u nu vrij mag noemen : een wel voorzien magazijn van alle slach van vrugten en van 't beste koren, eene overvloedige bron van vetste boter, eene rijke voedster van het smaakelijkste wild, eene kweekerij van alle soorten van hout ».

Wij laten hierna een lijst volgen der bijzonderste hoeven van Tongerlo in de Antwerpsche Kempen (er waren nog veel andere daar buiten), alsmede een algemeene Status der goederen, rechten en eigendommen, ook aldaar gelegen

1) A. Exens. Taxandria, 1934 (nog te verschijnen).

2) A. Heylen. Hist. verh. Kempen, bl. 21.

om het werk en den invloed der abdij des te beter te doen uitschijnen op domaniaal gebied. Zoo groot waren haar eigendommen dat haar macht zich uitstreckte van Tongerlo af tot aan Rozendaal, geen enkel dorp overslaande, waar zij niet iets te zeggen had. Welken ontzaglijken invloed verkreeg zij alzoo in de Kempen !

Hoeven (Grangiae)

Baarle-Hertog. — Twee hoeven, waarvan eene den naam draagt van Ginhoven.

Brecht. — Steerthoeve.

Broechem. — Hoeve ter Willigen ; ter Rijt ; ten Vorst ; te Hoevenen ; Beigem ; twee hoeven te Eeuwen.

Desschel. — Boerentang.

Eindhout-Hamme (Vorst). — Hoeve ten Vorst ; Poeleinde.

Emblehem. — Hoeve aan de kerk ; it. aan het Ven.

Esschen. — Op den Wildert ; Priesterdonk ; over de Aa ; de Donk ; Vredeberg ; het Spijker of het Spijken ; it. het Spijken ; Voetberghoeften.

Geel. — Wimpelhoeve. (17^e e.)

Herselt. — Vosdonk ; hoeve te Berchem.

Kalmthout. — De Greef ; achter (alias : bij) de kerk ; het Hof ; in den Hoek ; in 't Achterbroek ; Oude pastorij ; Laarhoeve ; Van Dammenhoeve ; Withuis ; Foxmate ; Zilveren Hoekske ; Bij de Heye (1557).

Meerhout. — Hoeve ter Loo.

Mol. — Hoeve te Millegem (afgebroken in 1748, en daarmede « de Boerentang » te Desschel gebouwd).

Nieuwmoer. — Twee hoeven.

Oelegem. — Twee hoeven te Bodenrode of Bonnecrode ; twee ten Straten ; ten Dale.

Oevel. — Plasschendonk ; ter Uitscholen.

Ravels. — De groote hoeve op 't Gilseinde ; de Kleine Hoeve ; hoeve ter Eelen ; nieuwe hoef ter Eelen.

Retie. — Hoef te Schoonbroek.

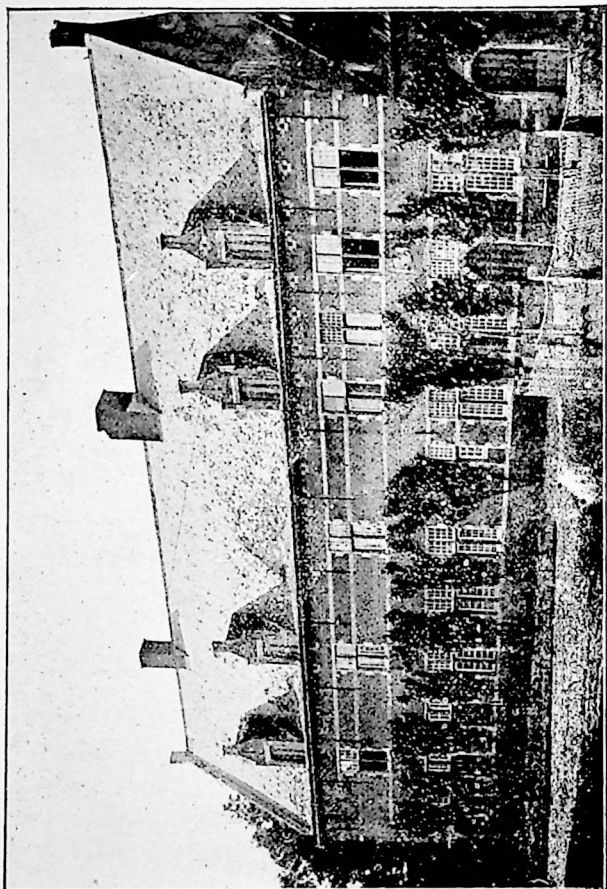
Schriek. — Smolderenhoeve.

Tongerloo. — Hoeve ten Bossche ; ten Goore ; ter Locht ; ter Heiden ; ten Nieuwenhuizen of ten Nieuwenhoven ; Koningsblok ; ten Einde of Geeneinde ; ten Broeke ; Spuulhoeve ; Steine hoeve ; het Tolhuis in het Oosteinde ; Villa Ambrosii ; Ilderhoeve.

Varendonk. — Eene hoeve.
Veerle. — Dongenhoeve.
Viersel. — Wylgans ; Borthem.
Vorselaar. — Vispluk.
Westerloo. — Spikdoren ; Abtsschuur.
Westmeerbeek. — Eene hoef.
Wiekevorst. — Wimpelhoef.
Zondereigen (Baarle). — Hoef.

STATUS DER GOEDEREN, RECHTEN EN EIGENDOM- MEN IN DE ANTWERPSCHE KEMPEN.

Achterbroek. — Kerk ; pastorijs.
Allier. — Tienden.
Baarle-Hertog. — Hoeven ; leenen ; cijzen.
Blauwberg. — Kerk ; pastorijs.
Brecht. — Vrijgoed ; hoeve.
Broechem. — Cijnsgrond voortkomend van het Kapittel van Sinte Goedele te Brussel (1156) ; Vrijgoed van Arnold van Asch (1143) ; Vrijgoed van Franco van Lovenjoul en zijn zuster (1183) ; vrijgoed van Budincrode of Bodenrode (1183) ; vrijgoed te Halle met cijzen en heerlijke rechten ; leenen van ridder Renier van Buseghem (1228), in vrijgoederen omgezet door hertog Hendrik I ; andere leenen ; cijzen ; bosch (1240) ; molen ; hoeven ; vischrecht in de Neet ; groote afhankelijkheid te Eeuwen met vrijgoederen en leenen ; nonnenklooster te Eeuwen ; laathof (1233) ; heerlijke rechten ; personaat der kerk ; pastorijs.
Desschel. — Hoeve.
Einhout-Hamme (Vorst). — Goederen ; hoeven.
Emblehem. — Hoeven.
Esschen. — Vrijgoed van Werner van Rysbergen (1159) ; molen ; vennen ; bosschen ; laathof (1233) ; hoeven ; tienden ; cijzen ; recht van vrije jacht en visscherij ; heerlijkheid ; kerk ; pastorijs.
Geel. — Hoeve ; goederen.
Herentals. — Cijzen ; Wind- en watermolens ; « ten Dorpe », « ten Abroek », « ten Venne » ; recht van « water en wind » ; vischrecht op de Neet ; toevluchtshuis « de Kemmenade » (1305) ; klooster Besloten-Hof.
Herenthout. — Goederen ; cijzen.
Herselt. — Tienden ; hoeven ; voorbehouden jacht op de vrijgoederen der abdij (1305) ; kerk ; pastorijs.
Heultje. — Kerk ; pastorijs.
Hoorendonk. — Kerk ; pastorijs.
Hulshout. — Tienden.
Itigem. — Tienden.
Kalmthout. — Helft van het grondgebied verkregen van Arnold Bad-

PACHTHOF DER ABDIJ.

- bant (1146) ; hoeven ; twee schuren ; bosschen ; vijvers ; molen ; heiden ; tienden ; recht van vrije jacht en visscherij (1305) ; heerlijkheid ; kerk ; pastorijs.
- Kalmthoutsche-hoek. — Kerk ; pastorijs.
- Kasterlee. — Molen te Bruyssel, als vrijgoed, van hertog Hendrik III (1249).
- Lichtaart. — Vrijgoed (vóór 1164) van Koenraad van Rysenkehem ; weiden ; bosschen ; heerlijke rechten.
- Meer. — Leenen.
- Meerhout. — Hoeve.
- Mol. — Hoeven ; weiden ; recht van vischvangst in de Neet. (1221).
- Morkhoven. — Molen.
- Nieuwmoer. — Hoeven ; kerk ; pastorijs.
- Nijlen. — Vrijgoed van Arnold van Ranst (1146) ; gronden ; weiden ; bosschen ; tienden ; cijnzen ; laathof ; heerlijke rechten.
- Norderwijk. — Goederen te Hezewyk ; tienden ; cijnzen ; heerlijke rechten.
- Oelegem. — Vrijgoed van Franco van Lovenjoul en zijn zuster (1183) ; vrijgoed van 20 bunders ; vrijgoed van Geeraard van Baerle (1221) ; tienden ; leenen ; hoeven ; kerk ; pastorijs.
- Oevel. — Goederen voortkomend van den stichter Giselbrecht ; vrijgoed van het Kapittel van Loon ; vrijgoed van Lambertus Brusc (1221) ; tienden ; cijnzen ; hoeven ; kerk ; pastorijs.
- Oolen. — Tienden van Willem Bac (rond 1233) ; leen ; cijnzen ; molen te Heeswijk ; personaat der kerk ; pastorijs.
- Oosterwijk-Houtvenne. — Kerk ; pastorijs.
- Poederlee. — Vrijgoed (1221) ; tienden.
- Poppel en Ravels. — Vier hoefgronden te Ravels (1165) en 1 hoefgrond te Eel, van het Kapittel van St. Servaas te Maastricht (1165) ; leenen ; tienden ; aart ; hoeven ; vrije warande ; heerlijkheid ; kapellen ; pastorijs.
- Ramsel. — Tienden ; kerk ; pastorijs.
- Retie. — Tienden ; goederen ; kerk ; pastorijs.
- Schoonbroek. — Vrijgoed (vóór 1164) van Koenraad van Rysenkehem ; weiden ; bosschen ; hoeve ; heerlijke rechten.
- Schriek. — Hoeve.
- Tongerloo. — Heerlijke hoeve gronds van 40 bunders met molen en gronden, voortkomend van den stichter Giselbertus ; leengoed, van Engelbertus, bloedverwant van den stichter ; goederen te Perlar ; hoeven gronds te Wimpel en te Lancken ; leengoed te Hille (1159), later vrijgoed (bosschen, weiden) ; voorbehouden jacht op de vrijgoederen (1305) ; leengoed te Oosterwijk en Massenhove, van het Kapittel van St. Servaas te Maastricht (1165) ; laathof (1233) ; hoeven ; bosschen op de gemeenten Tongerlo, te Stercot, Hamme-Einhout en Zoerle ; tienden ; kerk ; Synodaal recht ; pastorijs ; abdij ; heerlijkheid.

- Turnhout. — Goederen (1186).
Varendonk. — Hoeve.
Veerle. — Leen van het Kapittel van Bierbeek (1219) ; goederen te Dongen (1315) ; vrij vischrecht op de Laak ; hoeve.
Viersel (Voorschote). — Twee hoefgronden, leen van St. Pieterskapittel te Hilvarenbeek ; leenen met gronden en deel van een molen, van het kapittel van Lier (1210) ; hoeven ; tienden ; molen.
Voortkapel. — Kerk ; pastorijs.
Vorselaar. — Hoeve.
Vorst. — Goederen.
Weelde. — Tienden.
Werbeek (Retie). — Grond ; kapel ; heerlijke rechten.
Westerloo. — Hoeven ; tienden ; rechtsgebruik van bosschen en weiden ; recht van visschen in de Neet ; jacht op de vrijgoederen der abdij (1305) ; personaat der kerk ; pastorijs.
Westmeerbeek. — Hoeve.
Wickevorst. — Hoeve.
Wijnegem. — Tienden.
Wildert. — Kerk ; pastorijs.
Zammel. — Tienden.
Zoerle. — Kerk ; pastorijs.
Zondereigen. — Hoef ; laathof ; leenen ; cijnzen ; heerlijke rechten ; kerk ; pastorijs.

V.

Godsdienst

De bevordering van het godsdienstig leven onder de bevolking was Tongerlo's bijzonderste oogwit : zielen voorbereiden voor den hemel. God eer en glorie schenken. Tot aan de 15^e eeuw, mogen wij schrijven, werd de zielenzorg in de Kempen bijna uitsluitend door de Witheeren verzckerd. St. Michiels van Antwerpen, Postel en Averbode stonden de abdij van Tongerlo ter zijde. De Augustijnen van Korssendonk en van den Troon bij Grobbendonk vestigden zich aldaar in het begin der 15^e eeuw. De Franciscanen kwamen te Herentals in de tweede helft der 15^e eeuw. Het eerste zaad werd dus in de Kempen geworpen door de Witheeren en wanneer het evangeliesatiewerk al ver gevorderd was, kwamen andere

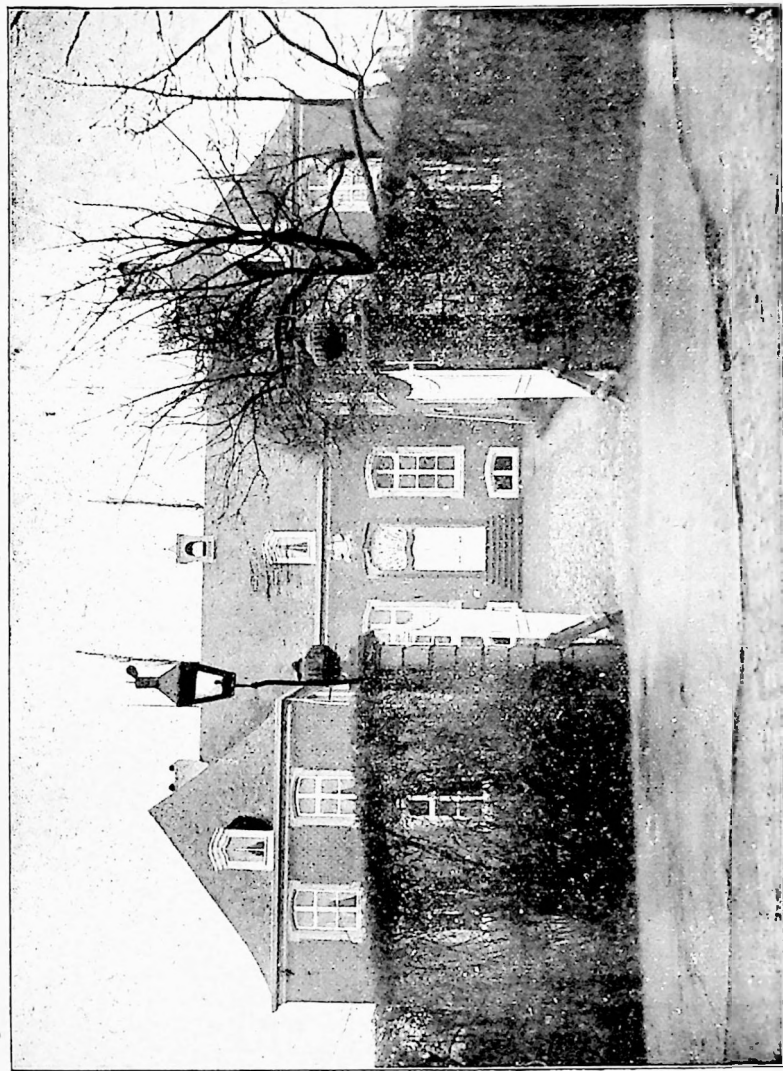
niet minder ijverige missionarissen. Tongerloos had een groot aandeel in het werk. Noeste vlijt ontplooiden haar kanunniken gedurende die drie eerste eeuwen. Blijven wij daar niet bij stil staan, maar belichten wij het karakteristieke der godsvrucht van Tongerloos. Zij was vooral een H. Sacrament- en Maria-Cultus. Dit worden wij nog gewaar in onze tijden. Is die dubbele godsvrucht zoo lief aan de Kempenaren en openbaart zich overal in de dorpen een bijzondere eeredienst daartoe, dan is het dank zij de Witheeren en niet het minst die van Tongerloos.

De abdij zelve was aan O. L. Vrouw toegewijd en het grootste deel harer kerken en kapellen hadden Maria tot patrones : Broechem, Herentals (Besloten-Hof), Voortkapel, Esschen, Kalnthout, Nieuwmoer, Oelegem, Oevel, Wijnegem, Werbeek (Relie) enz. Petrus, abt van Tongerloos, verplicht zich den 31 October 1263 alle Zaterdagen een mis ter eere van O. L. Vrouw te doen celebreeen in de kapel van Oelegem. Een der grootste Maria-vereeiders was de abt Augustinus Wichmans, wereldberoemd om zijn prachtig «Brabantia Mariana» waar nog steeds al de Maria-schrijvers aan putten. Hij bevoordeelde verder de kapel van O. L. Vrouw-ten-Eik of van Toevlucht der zondaren te Tongerloos, door zijn voorzaat gebouwd. In 1644 schonk hij een schoone schilderij aan de Kapel van O. L. Vrouw-Lelie tusschen de Doornen te Oevel ; in 1646 bouwde hij de groote Kapel van Werbeek te Retie ter eere van O. L. Vrouw ter Sneeuw, hulp der christenen, en zong er zelf de eerste mis. De 17^e eeuw was voorzeker de bloeiperiode van den Maria-Cultus in de abdij. Nevens den grooten abt Wichmans, stonden Martinus Groeneschildt, Godescalcus van Nieuwenhuizen, Petrus van Emmerick, Cornelius Hanegraaf, Willibrordus Bosschaerts, Dionisius Mutsaerts, Laurentius Landtmeeter, Matheus Guilielmi, Bartholomeus Plucker, Philippus van Hoeswinckel, Gisbertus Mutsaerts, Joseph Rivius, Gerardus van Herdegom, kanunniken van Tongerloos die door hun schriften en predikatiën den eeredienst van Maria buitengewoon bevorderd hebben.

Vereerde de abdij zoo luisterrijk haar patrones, zij verloor niet uit 't zicht hetgeen haar Ordestichter haar vooral had opgelegd, den eeredienst van het H. Sacrament. De diensten,

dit goddelijk Mysterie ter eere, gebeurden met de grootste plechtigheid. Niets was rijk en schoon genoeg voor hetgeen het heilig offer moest omringen. Een monument, het schoonste dat men ooit in België gekend heeft, een H. Sacramentshuis, werd door den Abt A. Streyers in de abdijkerk opgericht, waar men negen jaar aan werkte (1538-1547). Met zijn bosch van torentjes, kolommetjes, nisjes en boogjes, doormengd met allerlei sieraden en voorstellingen uit het Oude en het Nieuw Testament, op het hoogwaardig Sacrament betrekking hebbend, en een menigte groote en kleine beelden in albast, — men telde er meer dan 500, — verhief het zich vijftig voet hoog tot bij 't gewelf des tempels. In 1643 kwam in de abdijkerk een broederschap tot stand, ingesteld ter eere van het hoogwaardig Sacrament en den H. Norbertus, door paus Urbanus VIII met tal van volle en gedeeltelijke aflaten begunstigd. Op de parochiën werkten de Tongerloosche pastoors uit wat zij in hun abdij gezien en geleerd hadden. Om maar één voorbeeld aan te halen : uit den tijd van prelaat P. Mans dagteekent de fundatie, te Retie, van een altijd voor het H. Sacrament brandende lamp, met goedkeuring van den abt, in 1503, gesticht door Nikolaas Spierinx, kanunnik van Tongerlo en pastoor aldaar. Op onze dagen nog is de abdij de hoofdzetel in België der Mis van Eerherstel ; van hier uit wordt geheel het land door die schoone godsvrucht verspreid; zij boezemt tevens een bijzondere achting in voor de Liturgie, waar zij zelf het voorbeeld van geeft. En was het niet in den geest van Tongerlo dat een harer beroemdste kinderen, Zijne Excellencie de Bisschop van Namen, Mgr. Th. L. Heylen, die groote godsvrucht tot het H. Sacrament putte, die hem door Z. H. den Paus deed waardig oordeelen om als voorzitter der Internationale Congressen van het H. Sacrament aangesteld te worden ?

Zoo werkte Tongerlo, en werkt nog — want in deze laatste jaren hadden er nog welgeslaagde Eucharistische en Maria-Congressen plaats — om den godsdienst te verspreiden en diep in de gemoeden der christene Kempen te planten.

VOORZIJDDE DER PASTORIJ VAN OELEGEN GEBOUWD DOOR TONGERLOO.

Cliché Prov. Best. Antw.

VI.

Parochiedienst

De Witte Orde van St. Norbertus heeft dit bijzonder eigen dat volgens haar Statuten de kloosterlingen parochiën mogen besturen en er verblijven. De heilige ordestichter wilde in de heroerde tijden zijner eeuw ijverige priesters aan de Kerk schenken en daar zijn leerlingen geen monniken waren die in hun klooster moesten blijven, maar wel reguliere kanunniken die op hun schouders den zielenlast mochten torsen, viel het in den geest zijner nieuwe Orde zich met het parochiebestuur te gelasten. Deze maatregel kwam nog beter te pas daar doorgaans de tienden, domaniaal en heerlijk recht en groote goederen aan de abdij toebehoorden in die parochiën waar een Wilheer aan het hoofd stond. Sommige parochiën behoorden ook aan leek of aan den Bisschop en deze schonken dan van in de vroegste tijden het patronaat of personaat aan de abdij : zoo b. v. Broechem met zijn kapellen van Oelegem ; Wijnegem kwam reeds in 1161 door de milddadigheid van den Bisschop van Kamerijk in het bezit der abdij ; Westerloo werd in 1253 geschonken door Arnold van Wesemaal den jongere. Tongerlooo bereidde van de eerste tijden af door een geregelde opleiding en vorming van priester haar kanunniken tot het parochiebestuur voor en vaardigde menige harer heeren af om de wereldlijke geestelijkheid, die zeer schaarsch was, bij te staan. Vóór 1263 bezat zij reeds 21 parochies, meestal in de Brabantsche Kempen gelegen. Haar reguliere pastoors werkten er met den meesten ijver, dikwijls grootmoedig door de abdij bijgestaan, vooral wanneer er te geven of te bouwen was. De uitgestrektheid dezer parochiën gaf menigmaal aanleiding tot het stichten van hulpkapellen die de pastoors er oprichtten in het belang der christelijke bevolking. Met den tijd schaarde zich een nieuwe bevolking rondom deze kapellen en op het gunstig oogenblik werd er een nieuwe parochie gesticht. Zoo bestaan er nu op de 21 parochies die de abdij in den beginne bezat, 41 parochies met schoone kerken en pastorijen die alle 't werk der kanunniken van Tongerlooo zijn. Om maar alleen in de Antwerpsche Kem-

pen te blijven vermelden wij de stichtingen der parochies van Oevel, Kalmthout, Esschen, Nieuwmoer, Voortkapel, Ramsel, Blauberg, Zoerle, Oelegem, Wynegem, Wildert, Horendonk, Achterbroek, Kalmthoutse-Hoek.

Groot was de invloed der pastoors op hun parochianen. Zij maakten deel uit van het machtig Tongerlo dat er veel goederen bezat en zich hoogst liefdadig toonde ; zij waren niet alleenlijk bestuurders, maar ook raadgevers, verdedigers, onderwijzers, meesters op sociaal en economisch gebied ; opgevoed in strengen geest van kerkelijken plicht, wekten zij op tot ijverige naleving hunner godsdienstige verplichtingen. Gewoonlijk woonden zij samen met twee, drie confraters die hen in den herderlijken dienst ter zijde stonden. Voorbeelden van uitstekenden ijver voor godsdienst en zielsbelangen zouden wij bij de vleet kunnen aanhalen. Bepalen wij ons bij 't voorbeeld van Gerardus van Herdegom, pastoor te Baarle, in de 17^e eeuw, die zich door zijn werkzaamheid en zorg voor zijn schapen in doodsgevaar stelde, maar dan ook zijn parochie in het waar geloof, dat er ernstig bedreigd was, heeft gehouden, gelijk hij zulks getuigt in een brief aan den Bisschop van Antwerpen (1).

1) Brief van G. v. Herdegom aan den Bisschop v. Antw. 18 Sept. 1669. « Tetigit me insigniter manus Domini. Vicarius meus contagione defunctus est, et ancilla circa domum pastorem morbo decumbit et ego febricitans, et usque denegatur mihi subsidium Vicarii, unde necesse habeo confugere ad asylum clementiae tuae et petere ab hac, in anxietate consilium sapientiae tuae ; certum est me vitam meam exposuisse, ut hac ecclesia maneret catholica, unde pientissimus prodecessor vester Nemius in ultima congregatione pastorum palam in Westmal deano et nobis omnibus proesentibus enuntiavit agendas esse gratias, Deo, quod ecclesia Baarlensis manutenta fuisset. Certum etiam est quod unus de officialibus Principis Auriaci nobis mature dixerit : nisi Dominus cognatus fuisset Pastor illius ecclesiae, ipsa fuisset dudum reformatae religionis. Certum est etiam, quod prodecessor meus R. D. Laurentius Leppens consumpserit ex proprio patrimonio 2000 flor. propter tenuitatem fructuum pastoratus hujus, et ego tempore pastoratus mei, secundum humanum computum, gavissus sum a monasterio Tongerloensi bene 3000 flor. » — Extract. ex litteris Gerardi van Herdegom pastoor tot Baarle + 1675. (Heylen. Hist. Verb. bl. 113).

De abdij steunde haar heeren, zooals wij hierboven vermeldde, en bouwde op hun parochiën schoone kerken en pastorijen. Teekenen wij hier terloops de pastorijen aan van Kalmthout, Esschen, Oelegem, Westerloo, Retie enz., die nog bestaan en die alle getuigen van den breeden geest die Tongerloo bezielde. In 1416 schonk prelaat Geerts voor het optrekken van het koor der kerk van Westerloo, uit loutere goedgunstigheid, 28 gouden kronen. In 1514 liet prelaat Tsgrooten een afzonderlijke kerk voor de parochie van Tongerloo opmetselen. Twee voorbeelden die wij in tal van andere parochiën kunnen aanstippen.

Al het voorgaande geldt voor parochiën aan Tongerloo toebehoorend ; maar hoevele andere waren er niet die door Tongerloo's heeren bediend werden en niet van de abdij afhingen ? Somt die op bij hunne pastorijen en dan kunt ge u een denkbeeld vormen van hun bedrijvigheid en den invloed waardeeren van de abdij op pastoraal gebied.

Ten slotte moeten wij ook de aandacht vestigen op de groote opofferingen die Tongerloo voor deze parochiën presteerde. De parochiedienst kwam meer de parochie dan de abdij ten goede. Wat geld is er al niet naar de parochiën gegaan ! Wat verlies voor de abdij den dienst van haar beste heeren, die voortaan met het parochiewerk bezig zullen zijn en weinig meer voor de abdij zullen kunnen werken, te moeten missen ! 't Waren verloren krachten die anders zich hadden kunnen toewijden aan de studie en de verheerlijking hunner moederstichting. Doch Tongerloo zag alleenlijk de zaligheid der zielen in en het groote goed dat zij alzoo aan Kerk en Kempen kon verschaffen. Dat was haar voldoende, alsmede haar eenige bekommernis.

TONGERLOO'S PASTORIJEN IN DE ANTWERPSCHE KEMPEN. (1)

Achterbroek.

Achter-Oolen.

Allier (Aut-Lier. — (Emblehem).

Baarle. — 17^e eeuw. (tijdelijk).

Blauberg. — (1857).

Broechem. — (1161), van Nikolaas, bisschop van Kamerijk.
Eel.
Esschen. — (samen met Nispen in 1157).
Herselt. — (1365), van Petrus, bisschop van Kamerijk.
Heultje.
Hoorendonk. —
Kalmthout. — (1338).
Kalmthoutsche-Hoek.
Nieuwmoer.
Oelegem. — (1161).
Oevel. — (1189), van bisschop van Kamerijk.
Oolen. — (1153), samen met Westerloo.
Oosterwijk-Houtvenne. — (samen met Herselt).
Poppel. — (1211), van Hendrik, proost van St. Servaas te Maastricht.
Ramsel. — (1211).
Ravels.
Retie. — (1264), van Deken en Kapittel St. Maarten te Luik.
Schoonbroek.
Tongerloo. — rond 1130, bij de stichting der abdij.
Voortkapel.
Werbeek. — (samen met Retie).
Westerloo. — (1253) van Arnold van Wesemaal, den jongere.
Wynegem. — (1161).
Wildert.
Zoerle. — (1365) van Petrus, bisschop van Kamerijk.
Zondereigen. (1).

1) Daar buiten : Nispen en Rozendaal, Klein-Zundert, Diest, Schaffen, Alphen, Diessen, Chaam en Riel, Hoogeloon, Oostelbeers en Harpert. Tilburg, Enschoot, Waalwijk, Venloon, Loen-op-Zand, Drunen, Bergeik, Mierlo, Moergestel en Haren, Duizel, Duffel, Vissenaken, Binkom, Oirbeek.

VII.

Liefdadigheid

De H. Norbertus had zijn leerlingen op een bijzonder wijze de liefde jegens de armen op het hart gedrukt. Hij was, zegt zijn levensbeschrijver (1), gewoon hun drie bevelen te geven, waarvan het laatste luidde : « voed en huisvest de armen ». Hij verzekerde hun dat de bloei hunner stichtingen geheel afhankelijk zou wezen van de aalmoezen welke zij uitreikten (2). Voorzeker heeft de heilige orde stichter daardoor willen verstaan de liefdadigheid onder al haar vormen. Zij werd weldra de schoonste parel aan de kroon der Witte Orde. Tongerlo's kanunniken hebben aanstonds het voorbeeld en de vermaning van hun heiligen Vader gevolgd. Hun milde handen staken zij wijd uit tot bijstand en hulp der armen en noodlijdenden. De gastvrijheid was ook ruimschoots in hun liefdadigheid begrepen. Naarmate hun inkomsten het toelieten stegen de vrijgevigheid en de behulpzaamheid der kloosterlingen.

In de 14^e en de 15^e eeuw kwamen honderden ellendigen en arme menschen aan de poort der abdij aankloppen en gingen nooit ongetroost noch met ledige handen weg. Een kanunnik, daartoe bijzonder aangesteld, deelde driemaal ter week, 's Maandags, 's Woensdags en 's Vrijdags, de aalmoezen uit. Zoo spijsde Tongerlo, in 1403, 1500 hongerige personen, en op het einde dier eeuw, staat de prelaat Jan van Westerhoven als een « pater pauperum » in de geschiedenis vermeld. De droevige zestiende eeuw gaf nog meer gelegenheid tot het beoefenen der liefdadigheid. In 1532, boden zich volgens de registers van dien tijd, in de maand Februari de volgende armen aan : 713, den 10^{en} ; 712, den 12^{en} ; 728, den 14^{en} ; 711 den 17^{en} ; 729, den 19^{en} en 719, den 21^{en}. In het jaar 1552 telde men op Maandag 9 Mei 1170 armen, Woensdag 11 Mei, 1200, en Vrijdag 13 Mei, 1307. Ter gelegenheid van de uitvaart van

1) Acta SS. 6 Junii.

2) Le Paige. Vita, fol. 305.

den Abt A. Streylers (+ 1560) boden zich aan de kloosterpoort omtrent 2000 armen aan, die elk een dubbel brood, 1 stuiver en een portie gekookte erwten kregen. Prelaat J. Veltackers (+ 1583) opende weer breed zijn goed hart, bijzonderlijk in een jaar van hongersnood toen meer dan 4500 armen toestroomden en geen enkele de abdij verliet zonder zijn aandeel te hebben ontvangen.

In de 17^e eeuw treffen wij den abt R. Crils aan (+ 1695), die in zake milddadigheid voor geen een zijner voorzaten moest onderdoen ; hij spaarde uit op zijn eigen onderhoud om des te milder jegens de noodlijdenden te kunnen wezen.

Het getal armen verminderde intusschen geenszins : in 1709 boden er zich over de 500 te Tongerloo aan, en in het ongelukkig jaar 1740, steeg hun aantal tot 6000. Verscheidene behoeftigen van de nabijgelegen dorpen, Westerloo, Zoerle, Oevel, Herselt, Oolen enz. vonden steun bij de edelmoedige prelaten.

Ziedaar één kant der liefdadigheid, maar wanneer wij het doek verder oplichten, wat verscheidenheid in het uitdeelen van weldaden treffen wij dan nog aan bij de Tongerloosche kanunniken ! Zij bezorgden geneesmiddelen en voedsel aan de zieken, gaven werk aan de werkloozen, hielpen hun medebroeders-pastors in de ondersteuning van hun schamele armen, schonken bier, hout, kareelen aan de PP. Capucienen en Minderbroeders van Herentals en andere plaatsen, verleenden hulp aan de ongelukkige boeren als hun huizen, schuren, vee, of oogst door brand of ongeval geteisterd werden, kwamen tusschen in het stichten of oprichten van kloosters (1) en kerken buiten hun Orde, moedigden de leerzame jeugd in de studie aan door het stichten van beurzen en door het bijdragen in hun onderhoud, verrijkten de kerken met vensterramen en schilderijen, in een woord de prelaten waren altijd te vinden als er nood te lenigen of goed te doen was.

Enieder kent de gastvrijheid van Tongerloo, waar een

1) Prelaat Stalpaerts gaf, den 3 Juni 1615, aan de Paters Augustijnen van Herentals tot oprichting van hun klooster 40.000 kareelen, vereerde hun het volgend jaar bij het leggen van den eersten steen met een schoone gift en schonk hun daarbij nog een aalmoes van 400 rijns-guldens.

SALONSCOUW DER PASTORIJ VAN KALMTHOUT BEDIEND DOOR TONGERLOO
Cliché Prov. Best. Antw.

bijzonder kwartier bestaat voor de vreemdelingen en een bijzonder « frater hospitalis » is aangesteld om hen te ontvangen en te vergasten. Overschouw nu zulken dienst gedurende 800 jaar, bedenk dat er in de eerste jaren nog geen hotels waren en het verkeer moeilijk was, dat men toen gemakkelijker langer ergens vertoefde, en bereken dan de onkosten die in zulke spanne tijds de abdij daarmede gedragen heeft. Tot welke fabelachtige somme gelds zult gij dan komen, alleen maar voor het herbergen van vreemdelingen ?

De besmettelijke plagen, als pest en roode loop, en de hongersnood, die zoo dikwijls in de middeleeuwen en later nog de Kempen teisterden, openden een breed veld voor liefdadigheid aan de abten en kanunniken van Tongerlo. Hoe wreed zien wij die plagen heerschen, in 1515, in den omtrek van Tongerlo en te Wiekevorst, in 1518 te Turnhout en omliggende dorpen, in 1520 te Broechem, in 1528 te Kalmthout, in 1574 te Tongerlo, in 1604 en 1619 te Westerloo en te Herselt, in 1669 te Baarle, in 1671 te Poppel, en andere jaren nog in dezelfde dorpen, waar Tongerlo eigendommen bezat en haar heeren werkzaam waren ! De abdij kwam groothartig de lijdende inwoners ter hulp ; menig harer heeren stierf aangetast door de ziekte bij het verplegen der zieken.

Deelde Tongerlo alzoo alle mogelijke hulp uit tot het lenigen van lichamelijke smarten, laten wij nooit uit het oog verliezen de groote toewijding harer kanunniken in het bezorgen van het geestelijk voedsel aan de inwoners der Kempen en in het lenigen van hun geestelijk leed. Sinds de 12^e eeuw ondernam de abdij een waar evangeliesatiewerk in de streek en brak het brood van het H. Evangelie aan de Kempenaars, die om zoo te zeggen geen andere priesters kenden, want de bedelende Orden bestonden hier maar sedert de 15^e eeuw. Tongerlo was ook het groot bedehuis, waar er gebeden werd voor die welke niet baden, voor degenen die troost en hulp noodig hadden, om de straffende hand van God over de Kempen tegen te houden en zijn milden zegen over haar te doen nederdalen. Tongerlo stond daar als een machtige burcht, waaruit dag en nacht de koorzang ten hemel steeg om den God van alle genaden glorie te brengen en den hemel

met de aarde te verzoenen. Hoe vurig werd daar voor het Kempische volk gebeden ! 't Is voorzeker ook een vorm van liefdadigheid die niet te miskennen is en die de rijkste vruchten heeft afgeworpen op 't hemelsch gebied.

VII.

Invoering en verspreiding van Kunsten en Wetenschappen.

De geest die in Tongerloo heerschte bracht natuurlijkerwijze haar abten en kanunniken er toe om het schoone en geleerde te bevorderen. Zij voegde alzoo ook een kapittel aan de ontwikkeling van de Kunst in de Kempen, want het was daar dat zij een groot aantal harer kunststukken oprichtte en meermaals Kempische kunstenaars daartoe gebruikte. Op architectonisch gebied gaf zij eerst zelf het voorbeeld. Immers, de abdij was te allen tijde, doch vooral in de 17^e eeuw, een oprecht monument, waar de grootste bouwmeesters als de Keldermans hun talent in hadden laten blijken. Stelt daarbij de kerken en de kapellen die zij bouwde, de pachthoven, pastorijen en refugehuizen die zij oprichtte, de milde toelagen die zij schonk aan vreemde kloosters en kerken. Zoo vond de bouwkunst een kostbare aanmoediging in den schoonheidszin van Tongerloo.

De decoratieve kunsten werden evenzeer bevoordeeld. De huizen moesten versierd worden en alle soorten kunstenaars vonden daarbij werk. Bepalen wij ons zooveel mogelijk bij Kempische kunstenaars en stukken uit de Kempen. Een priester, Petrus van Arendonk, is in 1402 werkzaam aan de beelden der apostelen in de kerk van Tongerloo, en Joannes, schilder van Herentals, die daarenboven een tafereel voor het koor op doek bracht, vergulde dezelfde beelden. Frederik Pecters, te Herentals in de 16e eeuw wonend, plaatste geschilderde glasramen in de kerk, de sacristij en het kapittel. Nikolaas van Herentals (was het niet Nikolaas Francken ?)

Cliché Prov. Besl. Anlw.

DRIELUUK UIT DE 16 EEUW, AFKOMSTIG VAN TONGERLOO
(MAGDA-TER-HEYDEN)

schilderde een St. Gregorius voor de kapel van den abt, in de eerste helft der 16e eeuw. Een psalmboek in 1506 geschreven door den subprior Gozenwien, werd gebonden en verlicht door de kloosterlingen van den Troon bij Grobbendonk. Dezelfde kloosterlingen, en voornamelijk broeder Joannes, van Brussel, versierden in 1510 en 1514 tal van Antiphonaria, Gradualia enz. De schoone orgelkas werd gemaakt door Jan van Lier en Hendrik Cools, van Herentals, ten jare 1535. De laatste prelaat G. Hermans, ondersteunde vooral den Meir-schen schilder P. Faes, waarvan verscheidene tafereelen tot versiering der abdij aangewend werden. In 1533 bakte Wouter De Ruytere, van Oud-Turnhout, 600.000 kareelen op de tichelbakkerij der abdij te Oevel ; in 1547 werden « pleveysels rood en blauw » gemaakt door P. van Loenhout en K. Block, wonende te Oosthoven. Maar wat was dat alles vergelijken bij de meesterwerken aan de abdij geleverd o. a. door : G. van der Weyden, A. Durer, O. Venius, P. P. Rubens, A. Van Dyck, J. Jordaens, Momper, F. Floris, M. De Vos, J. Van Boeckhorst alias Langen Jan, G. Seghers, J. Breughel, W. Bosschaerts, R. Van Orley, V. H. Janssens, A. Teniers, P. Neefs, Waghevens, E. Quellin, Gobeau, G. Kerckx, H. Verbruggen, De Quertenmont, Lens, Herreyns, Jacquin enz. (1) De abdij zelf werd alzoo een oprecht Museum, waar de Kunst hoogtij vierde en dat de naburige kerken en kastee-len tot navolging opwekte.

Indien we onze blikken buiten de abdij wenden, hoeveel meesters zien we alsdan niet, bevoordeeld door de abten, kerken en pastoriën versieren? In haar eigen kerken en pastoriën hield zij de kunst in eer, zooals de overblijfsels er van in de kerken van Kalmthout, Oelegem, Retie enz. zulks nog getuigen. Prelaat van Haren (1^e helft der 15^e eeuw) schonk aan de kerk van Vorst een beeld van de H. Gertrudis, hielp de kosten bestrijden van het hangen van klokken te Vorselaar, te Herentals. Prelaat van Halleer plaatste, in 1482, een glas-raam bij de Minderbroeders te Herentals, en Streysters schonk een glasraam, de geschiedenis van den profeet Elias voorstel-

1) W. van Spilbeeck. De voormalige abdijskerk van Tongerlo en hare kunstschaten. Antwerpen, 1883.

lend, aan de priorij van den Troon. Hoeveel andere kunststukken werden niet hier en elders, door de zorgen der abten geplaatst ?

De liefde tot de studie hield er de beoefening der wetenschappen in hooge eer. Zooals de kerk de liefde tot den godsdienst symboliseerde, zoo was de bibliotheek de belichaming der liefde voor de wetenschap. De boekenzaal door den abt Tsgrooten in de 1^e helft der 16^e eeuw gebouwd werd als een der schoonste van de wereld gerekend, en wat haar ruimte betreft, aan die van het Vatikaan vergeleken. Prelaat Streeters vermeerderde grootelijks het aantal boeken en al zijn nazaten volgden zijn voorbeeld na. Beeldhouwwerk en boeken wedijverden om zoo te zeggen met elkander om den eersten rang. Aloude handschriften, incunabels, kostbare werken van groote schrijvers maakten ervan de bijzonderste schatten uit. Op het laatst der 18^e eeuw steeg haar rijkdom nog merkkelijk door de aanwinst der boekerij van de Bollandisten. De abten en kanunniken wisten al deze boeken wel te benuttigen, want zij legden zich met veel ijver op de studie toe. Zij werden er toe aangemoedigd door hun confraters die aan de Universiteiten te Leuven of te Rome, waar Tongerlooeen College had opgericht, studeerden, en door beroemde vreemde leeraars die in de abdij lessen gaven o. a. Walter Anselmi, van Weelde, (+ 1538), Godfried Huybs, van Turnhout (rond 1547), Elenus van Balen, Kempenaars. Het is 'n onsterfelijke glorie voor Tongerlooe, 't grootsche werk der Bollandisten, door Keizer Joseph II op 't laatst der 18^e eeuw tot ondergang gedoemd, gered te hebben door de tusschenkomst van Prelaat G. Hermans. Het materiaal en de boekerij werden aangekocht en naar Tongerlooe gevoerd, waar het werk werd voortgezet met twee der heiligenschrijvers De Bue en Ghesquiere aan wie de abt twee of drie zijner kloosterlingen toevoegde o. a. S. van Dyck, van Tongerlooe en K. van de Goor van Turnhout. A. Heylen, van Norderwijk en J. F. Thys werkten ook mede maar in geringere maat. In 1794 verscheen het 52e boekdeel der Acta Sanctorum (t. VI. Octobris) en het 6e der Acta Sanctorum Belgii. (1)

1) H. Lamy. L'œuvre des Bollandistes à l'abbaye de Tongerlooe, in : Anal. Prœm. d. II, III, 1926-1927.

SCHILDERIJ VAN L. DA VINCI ?

Op een ander gebied droegen de Tongerloosche kanunniken veel bij tot de historische wetenschap, vooral der Kempen. Hoe menige akt en kronijk van groot belang voor de gebeurtenissen der streek hebben zij niet opgesteld ! Hoe zorgvuldig bewaarden zij in hun archief hertogelijke, pauselijke, bisschoppelijke en andere brieven waarin menig feit de Kempen aangaande vermeld wordt ! Hadden zij daar geen zorg voor gedragen, wij zouden nooit sommige gebeurtenissen gekend hebben. (1)

Zoowel buiten als binnen de abdij bevoordeelde Tongerlo de wetenschappen en het onderwijs. Elke pastoor was in den beginne zoowel geestelijke herder der parochie als onderwijzer in de school die nevens de kerk gebouwd was. Sommige kanunniken stonden aan het hoofd van de Latijnsche scholen die in de bijzonderste plaatsen der Kempen opgericht waren o. a. Giselbertus Mangelschots, « rector scholarum » te Herselt, Hendrik Jennen, « rector scholae latinae » te Westerloo. Prelaat A. Stalpaant heeft niet alleen beurzen gesticht voor de studie in de wijsbegeerte, maar heeft daarenboven verscheidene studenten in merkelijke mate door aalmoezen ondersteund tijdens hun hoogere studiën of teenemaal onderhouden in de kleine of lagere scholen te Geel, Herentals, enz. De abt Geerts schonk geldelijke toelagen aan de bestuurders der scholen van Geel, Westerloo, Herselt enz. De bezorgdheid der prelaten voor 't onderwijs was zoo groot dat zij de onbemiddelde ouders van jongelingen welke zich op de wetenschappen toelagden ondersteunden en prijzen en belooningen instelden voor degenen onder de studenten die loffelijken vooruitgang maakten in de studiën en in de fraaie kunsten.

Wat wij nu als een nieuwe wetenschap aanzien, de studie der prehistorische en Gallo-Romeinsche tijden, werd reeds op het laatst der 18e eeuw door Tongerlo beoefend. Prelaat G. Hermans steunde het opzoeken en opdelven van lijkvazen

1) P. J. Goetschalckx. Index Archivorum in : Bijdragen Gesch. Al. Hert. Brabant, VI, 1907, 368. — J. Vannérus. Inventaire des archives de l'abbaye de Tongerlo reposant aux archives de l'Etat à Anvers, in : Analectes de l'Ordre de Prém. d. IV, 1908, Nr 4. — H. Lamy. Les archives des abbayes de Tongerlo et de S. Michel d'Anvers, in : Bull. Ac. roy. Arch. Belg. 1922.

te Alfen, Ravels, Grobbendonk, en Meerhout, geholpen door zijn ijvervollen kanunnik A. Heylen. Hij bracht in zijn abdij een oudheidkundig Cabinet tot stand, waarin de urnen van Alfen, Ravels en Meerhout en de Romeinsche penningen van Grobbendonk met zorg bewaard werden. (1)

Ja, Tongerloos was, zoo besluiten wij, in de vorige tijden, een midden van kunst en wetenschap, en blijft het nog ten huidigen dage onder het bestuur van prelaat Dr. H. Lamy, den schrijver eener gewaardeerde doktersthesis over de geschiedenis zijner abdij, den aanmoediger van zoovele jonge elementen die hun studiën te Rome of te Leuven voltrekken, den heropbouwer der verbrande boekerij, den verzorger van een rijk archief, aan wiens hoofd hij een ander dokter in de geschiedenis gesteld heeft, namelijk A. Erens, die als ernstig geschiedvorschcr zich reeds zoo verdienstelijk heeft gemaakt. De kunst wordt er nu door eigen elementen beoefend. Fr. Milo, Fr. Esser, Fr. K. Fimmers hebben refter en kapittel met prachtige tafereelen versierd. Een bewijs van den kunstin van den Hoogerwaarden Prelaat vonden wij eens te meer in de hachelijke tijden na de groote brandramp, toen hij ten koste van een aanzienlijk geldelijk offer het merkwaardigste tafereel der abdij, het laatste Avondmaal, toegeschreven aan L. da Vinci, dat erg gehavend uit den brand was gekomen, door A. van Poeck, een kunstenaar van eerste gehalte, deed herstellen.

1) A. Heylen. Hist. Verh. bl. 214-232.

IX.

Beroemde Kempenaars.

Tongerloos heeft vele groote mannen voortgebracht. Als midden van gebed, kunst en wetenschap trok de abdij rijk begaafde krachten tot zich en voerde deze op tot een graad van deugd en wetenschap die hun een schitterende plaats in de rij der beroemdheden bezorgde. Het lijdt geen twijfel of

Cliché Prov. Best. Antw.
BLOEMENSTUK DER PASTORIJ VAN KALMTHOUT DOOR P. FAES ?

Kempische jongelingen, die door hun geestesgaven hooger stonden dan hun tijdgenooten, sloegen hun oogen op dat midden van geleerdheid, en omgordden er 't witte kleet van den H. Norbertus om hun neiging tot de studie te kunnen involgen. Eenigen onder hen zijn ons bekend gebleven, anderen staan alleen in het boek der hemelsche beroemdheden opgeteekend. Wij willen hier eenigen van de bijzonderste Kempenaars of van zulken die in de Kempen werkzaam waren in 't daglicht stellen. Geleid door abten van hooge bekwaamheid, zooals Hendrik I, Jan Geerts, Diederik van Haren, Antoon Tsgrooten, Arnold Streylers, Jacobus Veltacker, Adriaan Stalpaerts, Augustinus Wichmans, Godfried Hermans, hebben zij samen met den luister van hun huis de glorie der Kempen bevorderd. Nevens hen stonden er nog vele anderen die zich een schoonen weg in de gewijde en in de profane wetenschappen hebben gebaand, en zelfs onze Kempenaars overtroffen, maar die vallen buiten het kader onzer verhandeling.

XIIe EEUW.

Giselbertus. — Stichter der abdij ; waarschijnlijk van Kasterlee, + 1151.

XIVe EEUW.

Roest J. — Abt ; van Herentals, + 1309.

XVe EEUW.

Van Kinschot J. — Abt, edelman ; van Turnhout, + 1477.

Wytvliet J. — S. T. D., pastoor te Poppel, onderscheidde zich op het Concilie van Basel, waar hij stierf in 1431.

Zergers E. — Heilige priorin van Besloten-Hof te Herentals ; van Geel, + 1476.

XVIe EEUW.

Jacobeus J. — Proost te Diest, zeer beslagen in kunsten, wetenschappen en taalkunde ; van Geel, + 1599.

Janssens P. — Pastoor te Haren, aldaar voor het geloof gemarteld in 1572 ; van Kalmthout.

Nivelaer J. — Abt van Heilisseem, bedreven in de geneeskunde ; van Arendonk, + 1557.

Vorst J. — Pastoor te Tongerlo, taalkundige, musicus, schilder, + 1574.

XVIIe EEUW.

Boonen B. — Prior, controversist, de hamer der ketters genaamd ; van Retie, + 1622.

Coenen J. — S. T. L., Latijnsch schrijver, proost van St. Sulpitius te Diest ; van Mol, + Tongerlo 1629.

Coomans J. — S. T. D., voorzitter van 't Premonstratenzer College te Rome, procurator der Orde, missionaris te Maagdenburg ; van Turnhout, + Neustift 1644.

Dillen C. — S. T. L., voorzitter van 't Prem. College te Rome : van Balen O/N, + Rome 1629.

Drunæus G. — Pastoor te Retie, wiskundige, + 1603.

Groenenschilt M. — Proost der Norbertinessen te Herentals, geestelijke schrijver, + Herentals 1629.

Landmeter L. — S. T. L., deken te Geel, Latijnsch schrijver, + 1645.

Mundelaers V. L. — S. T. B., voorzitter van 't Prem. College te Rome, procurator der Orde ; van Herentals, + Tongerlo 1699.

Mutsaerts G. — Prior, proost der Norbertinessen te Mechelen ; van Meerhout, + 1668.

Rivius J. — Pastoor te Poppel, geestelijk schrijver, + 1666.

Tilens A. — S. T. L., voorzitter van 't Prem. College te Leuven ; van Herentals, + Tongerlo 1697.

Van Craywinckel J. L. — Pastoor te Oelegem, geestelijk schrijver, + Oelegem 1679.

Van Herdegom G. — Pastoor te Baarle, geestelijk schrijver, + 1675.

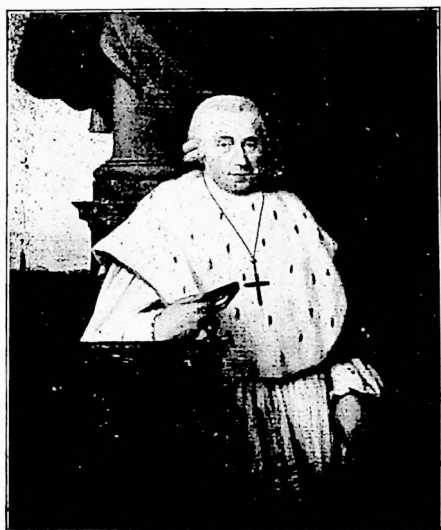
Van Nieuwenhuysen G. — Proost van St. Sulpitius te Diest ; van Weelde, + 1607.

Verdonck Th. — S. T. L., pastoor te Herselt, leeraar in de godgeleerdheid te Rome en te Tongerlo ; van Turnhout, + Herselt, 1669.

Vossius H. — S. T. B. F., subprior, heilig man ; van Mol, + Tongerlo 1648.

XVIIIe EEUW.

Antonissen A. — S. T. L., leeraar in de godgeleerdheid te Rome ; van Oud-Turnhout, + Tongerlo 1712.

HOOGGEERW. HEER PRELAAT G. HERMANS

- Bode R.** — J. V. L. en S. T. D., voorzitter van 't Prem. College te Leuven ; van Loenhout, + Tongerlo 1752.
- Daems R. A.** — Pastoor te Esschen, leeraar in de godgeleerdheid te Tongerlo, primus in de wijsbegeerte te Leuven, predikant ; van Eindhout, + Esschen 1728.
- Hermans G.** — Abt, afgevaardigde bij de Brabantsche Staten, hoofdaalmoezenier der Patriotten ; van Vorst, + 1799.
- Van Hove A. G.** — S. T. L., pastoor te Kalmthout, leeraar in de godgeleerdheid te Rome en te Tongerlo, + 1720.
- Vichet R. F.** — Pastoor te Wynegem, archivaris en historischrijver, + 1721.

XIXe EEUW.

- Cools G.** — S. T. L., pastoor te Duizel ; van Geel, + Duizel 1827.
- De Smet G.** — Voorzitter van 't Prem. College te Rome ; van Herenthout, + Rome 1804.
- Heylen A.** — Pastoor te Oolen, geschiedschrijver ; van Norderwijk, + Rome 1802.
- Sneyers J. B.** — Voorzitter van 't Prem. College te Rome, archivaris ; van Wiekevorst, + Rome 1812.
- Swinnen C.** — S. T. D. ; van Balen O/N, + Grootspauwen 1892.
- Thijs J. F. I.** — Pastoor te Wynegem, Hulp-Bollandist, schrijver ; van Brecht, + Wijnegem 1816.
- Van de Goor C. F. C.** — Pastoor te Tongerlo, Bollandist ; van Turnhout, + 1839.
- Van den Boogaert P. C. F.** — Organist te Averbode, toonkundige ; van Kalmthout, + 1874.
- Van Dingenen L. J.** — Pastoor te Waalwijk, Latijnsch dichter ; van Geel, + 1826.
- Van Dyck S. G. F.** — Pastoor te Oolen, Bollandist ; van Tongerlo, + 1830.

XXe EEUW.

- Daems S.** — Letterkundige, bestuurder der Kon. Vlaamsche Academie ; van Norderwijk, + Tongerlo 1903.
- Deckers A.** — Abt, 1° apostoliek prefekt van Uellé ; van Nieuwmoer, + Tongerlo 1915.

Geudens M. — Abt van Barlings, geestelijk schrijver ; van Lichtaart, + Namen 1913.

Van Spilbeeck W. L. — Subprior, historieschrijver van Tongerlo en de Kempen, + Tongerlo 1912.

Van de levenden vernoemen wij, bij uitzondering, Z. E. Mgr. Th. L. Heylen, abt van Tongerlo, bisschop van Namen, voorzitter der internationale Eucharistische Congressen, verced met de hoogste eere teekens ; van Kasterlee. Ad multos annos !

Besluit.

Het voorgaande toont ons aan welke heerlijke plaats de abdij van Tongerlo innam in de Antwerpsche Kempen. Haar abten waren heer van Tongerlo, Kalmthout, Esschen, Ravel, Norderwijk, Eindhout-Ham, Werbeek, Zondereigen, Schoonbroek; ze stelden den meier en de schepenen aan en waren er de groote machtvoerders. Een instelling, die zoo wat in elk dorp een voet in huis had, moet daar een overheerschenden invloed hebben uitgeoefend. Van den eenen kant gaf de abdij veel, van den anderen kant kreeg zij niet minder. Daaruit ontstonden onderlinge betrekkingen, die natuurlijkerwijze zekeren invloed medebrachten, zelfs in kleine zaken, zooals de schuttersgilden, waar de prelaten dikwijls van aan 't hoofd stonden o. a. te Tongerlo en te Esschen. Tongerlo was de groote economische maatschappij der middeleeuwen, die door den geest die haar bezielde een sterken, weldoenden invloed op stoffelijk gebied uitoefende, het Kempisch volk leerde werken en gelukkig zijn. Op geestelijk gebied was haar invloed even doorslaande. Haar kanunniken strooiden het goede zaad van het H. Evangelie op vele plaatsen ; haar stichtingen, overal verspreid, leidden tot meerderen vooruitgang van den godsdienst ; haar bescherming bevoordeelde het ontluiken van andere instellingen, die veel tot den groei en den bloei van de H. Kerk bijdroegen. En wat te zeggen van den politieken invloed ? Vrienden als zij waren van de hoogste overheden, zooals de abt A. Tsgrooten,

HOOGW. H. PRELAAT A. DECKERS

die de bijzondere vertrouweling werd van Keizer Karel, en afgevaardigden in de Staten van Brabant, hebben voorzeker Tongerlo's prelaten eenen rol gespeeld die de Staatsinstellingen moesten versterken, 't volk dichter rondom den troon scharen, en voor de Kempische bevolking menige gunst verkrijgen in de gewone tijden, doch vooral in de beroerde tijden van oorlog. Wij zien zelfs een G. Hermans de vrijheid van het volk verdedigen tegen Keizer Joseph II. Op wetenschappelijk — en kunstterrein is van Tongerlo een voorbeeld uitgegaan dat vele navolgers gevonden heeft. Haar bescherming der schoone kunsten heeft het bestaan van menig kunstenaar verzekerd. Haar ijveren voor de wetenschap heeft aanzienlijk bijgedragen tot het instudeeren van hooger problemen en vele jongelingen den weg gewezen tot hogere studiën. Het terrein der liefdadigheid was voor haar een geliefkoosd werkveld waarop zij zich in de ruimste maat verdienstelijk maakte door het lenigen van ellenden van allen aard.

Zoo stond deze abdij in de Kempen als de grootste burcht, waar, langs verscheidene poorten de feeën van het groote, het schoone en het goede uittraden om kwistig het heilzame zaad uit te strooien, dat de heerlijkste vruchten moest afwerpen. Gedurende 800 jaar zal zij dat blijven en nu gelijk in 't verleden blijft zij haar zending getrouw. Alhoewel door een schrikkelijken brand geteisterd, verrijst zij schooner dan ooit uit haar asch en onder het geleide van den ijervollen prelaat Dr. H. Lamy wordt er gewerkt zoo onvermoeid als vroeger. Op dien berg van goedheid, grootheid en schoonheid, 800 jaren oud, heeft deze voorbeeldige overste het roemwaardig schild van Tongerlo's abdij opnieuw geplant, omhuld met de Norbertijenvlag, waarop in gulden letters de welverdiende benaming die Sanderus haar gaf van « Celeberrimum Taxandriae Cœnobium » luisterrijk schittert.

K r o n i j k.

Uit Santhoven.

Het oude Santhoven vierde op 22 October 1933 den honderdsten verjaardag der beroemde jaarmarkt. Den vooravond had het kanongebulder de gewesten gewekt ter markt, waar reeds van in den vroegen morgen, kleederen, schoenen, varkens, huishoud- en landbouwgerief, vlaaien, kruiden voor keel-buik- en tandpijn waren uitgestald ; liedjes van de jongste vinding werden aangeleerd. Spontaan mengde zich de laatste mode met de overgrootmoeders en grootvaders kleedij, die, waarvan de zijden pet, rooden zakdoek en blauwen kiel, de gestreepte neusdoek en lichte kap onder melkhoed aller aandacht trok.

Immer gingen aller oogen naar de kunstige en sierlijke oude kleedij met de fijn naar den trant van 1830 gestoffeerde handelshuizen, zoo binnen als buiten met het fraai eeuwoud uitgedost personeel.

Het smoutpeerke brandde naast de solferstekken, dagbladen van 1830 lagen ter inzage, terwijl men leutig het scheel lichtte van het schuimend bierglas. In de drie Gapers. Wie is de derde ? vroeg de oude pachter met de aarden pijp met koperen deksel, wyl hij de handen uitstak naar 't open vuur, waar de haal den ijzeren pot aardappelen te koken hield. Koperen ketels, tinnen teljoren, ronde tinnen lepels, oude kruisbeelden enz. sierden de oude glazen kassen.

Ja Santhoven 's neeringhuizen blonken van oudheden, dat men geruuststellend mocht zeggen : Hier kent men er de waarde nog van ! De markt (het was ook markt) was vol niet alleen van allerlei koopwaren, maar ook van volk, zoodanig dat men over de koppen kon gaan.

Te 1 ure nieuwe beweging van oude gilden met oude vlaggen, wimpels en breuken : een harmonisch samengaan van gildebreeders en -zusters, opgewekt door tromgeroffel en keurige muziek. Na den stoet die twee uren in beslag had ge-

nomen, vergastten de leden der gilden de duizenden en nog duizenden toeschouwers met den reep en stokkendans, de sfaartwals, de kollun enz.

's Maandags was 't niet min leutig met de volksspelen als papeten, zakloopen, aardappelen rapen, staakklimmen, garen-eten, schoentje zoeken, flesschen vullen, maagden hun geliefden kruien, enz.

's Avonds werd de kroon op 't werk gesteld door de Koninklijke St. Sebastiaansgilde van Santhoven, welke uitpakte in de danszalen met kadrille, mieke stout, klepperwals, kolon, Jan Smet enz. Prachtig, heerlijk door eenvoud, orde en samenwerking, onvergetelijk voor hen die het genoeg hebben gehad, die historische gebeurtenis te beleven.

Bovendien zullen de bekroonden van den dag er nog meer smaak van gehad hebben : de twee oudste marktkramers, welke ongeveer zeventig jaren achtereen de markt met hun waar hebben hooggehouden, Heeren Hendrik Van Peer varkenskoopman te Pulle en Jan Van Aerschot schoenhandelaar te Turnhout ; de schoonste gilden groepen : Brecht, Westerloo, Esschen, Oostmalle, Wommelgem, Halle, Grobbendonck.

Oudste vlag : Westerloo ; schoonste vlag : Brecht ; oudste breuk : Oostmalle ; schoonste breuk : Wommelgem.

Oude kramen ter markt : Louis Van Aken, Santhoven ; Jan Van Aerschot Turnhout, J. Janssens Turnhout.

Oude zakenhuizen : F. Van Buggenhout brouwer Santhoven, Florent Vanden Ven schilder Santhoven, Weduwe Coertjens Santhoven tramstatie.

Herbergen binnenversiering naar den ouden tijd van rond 1830 : Weduwe Coertjens, Victor Kesseleers, Victor Vandeven, Weduwe Corn. Meeus, Karel Pauwels, Jos Meylemans.

Schoonste oude kleedij van het personeel der herbergen : Weduwe Coertjens, Weduwe Meeus, Corn., Karel Pauwels, Jos Meylemans.

Schoonste oude kleedij der marktbezoekers : Vrouwen Fr. Verlinden, Jos Fonteyn, Karel Kesseleers, Grootjans, August Meeus en Aug. Bellens. Familie Peeters, Jules Smits, Ch. De Laet.

Schoonste groep der marktbezoekers : de burgergroep van Santhoven.

Tevens moeten wij hulde brengen aan de Koninklijke St. Sebastiaansgilde en aan de fanfaren St. Amelberga van Santhoven, welke in een geest van onbaatzuchtigheid, niet hebben medegedongen, alhoewel heerlijk uitgedost, aan het toekennen der premies.

Evenals aan de Heeren Juryleden : Verrycken Em. Beeldhouwer, Donnet kunstschilder en Ernalsteen J. om de nauwgezetheid waarmee zij zich van hun moeilijke taak hebben gekweten.

J. ROELANTS.

Nota der Redactie : Wij brengen hulde aan 't feestcomiteit om het welslagen van dit heerlijk historisch feest, inzonderheid aan den Voorzitter Heer Jos. Roelants, griffier, die er het initiatief van genomen had en er de ziel van geweest is. Evenzoo moet de ijvere burgervader, de weledelc Heer de Meester gelukgewenscht worden.

In Memoriam

Den 18 September 1933 overleed te Turnhout ons geacht lid de heer Clement De Somer, advocaat, beheerder van het Etablissement Antoine van Genechten, geboren te Turnhout den 8 April 1864. Wij bieden de familiën Boone en De Somer ons christen rouwbeklag aan.

Den 14de November ontsliep godvruchtig in den Heer ons ijvervol bestuurslid, Jonkheer P. van den Hove d'Ertsenrijck. Voorzitter van de rechtbank van Turnhout. Wij zullen een uitgebreide levensbeschrijving met portret van dezen verdienstvollen magistraat in de volgende aflevering mededeelen.

Kempische Boekenschouw

Wij ontvingen de volgende boeken :

TH. DE MOLDER. Willem de Zwijger, prins van Oranje

te Oostmalle. Brecht, L. Braeckmans, 1933 ; 7 blz. De eerwaarde schrijver geeft ons hier eenige notas over de familie de Renesse in betrekking met Breda en de Nassau's aldaar. Een der bijzonderste leden dezer Oranjes, Willem de Zwijger, hield zelfs een kort verblijf op het kasteel der de Renesse te Oostmalle in 1549. Dit wordt hier in 't kort beschreven, volgens de archiefstukken.

J. LAUWERIJS. De koninklijke Sint Sebastiaansgilde van Hoogstraten, 1533-1933. Brecht, L. Braeckmans, 1933; 80 blz. De eerwaarde leeraar aan het Klein Seminarie zet zijn geschiedkundige opzoekingen over de aloude Vrijheid voort en vergast ons hier met 'n heerlijke brok lokale geschiedenis. In 6 hoofdstukken, opgeluisterd met 4 platen, krijgen wij hier 'n overzicht, volgens archiefstukken, van den Ommegang en Landjuweel, Krijgsbedrijf en Financie, Eigendommen en Processen, Godsdienstig Leven, het Gildeleven, een lange lijst der Gildemannen. Puik werkje waarin ons, uit oorspronkelijke bronnen geheel het leven van de bloeiende gilde voor den geest gebracht wordt.

AANWINSTEN VOOR HET MUSEUM

Twee houtsneden door Theo Op de beeck, Oud-Turnhout. Gift van den kunstenaar. — Uithangberd : In 't tonneke. Herberg in de Nieuwstraat. Gift van E. H. J. Dirx. — Fotos van Schilderijen van K. Boom. Geschenk van den Schilder. — Krabbels, teekeningen en studies voor groote schilderijen, door K. Boom. Geschenk van den schilder. — Schilderijen van K. Boom : Uitgewerkte schetsen der schilderijen van het Kasteel te Turnhout : 1. Anno 1542. Eedaflegging van den Turnhoutschen schout Jan Hoens in de handen van den Kanselier van Brabant te Brussel. — 2. Anno 1548. Ter vierschare te Turnhout. Twee misdadigers, die met een geheele bende de Kempen onveilig maakten. — 3. Maria van Hongarie stelt op het Kasteel te Turnhout het gerecht aan. Anno 1544. — 4. Anno 1546. De verzoening op den drempel der St. Pieterskerk te Turnhout. Voetval van den misdadiger vóór de beleedigde familie. — 5. Strafuitvoering. Anno 1548. Op weg naar 't

Galgenveld bij den scheidingspaal van Turnhout en Vosselaar — 6. Christus aan 't kruis en Magdalena. — Pen- en potloodteekeningen van ontwerpen voor beeldhouwwerken door Pieter Peeters-Peeters, geboren te Turnhout in 1841, gestorven te Rotterdam in 1925. Geschenk van Mr. Jaminé-Prichen, Hasselt. — Gallo-romeinsche lijkurn gevonden in de Rulheide de Lichtaart. In bruikleen van het Jubelpark te Brussel. — Kleine schout A° 1721 (uit Weelde). Gift van Edmond Sels, Turnhout. — Aarden Hoogstratensche doofpot 18° eeuw. Veiling Jagenau Hoogstraten 4 October 1933. — Klein aarden kruikje. Turnhoutsche potbakkerij, 15° eeuw. — O. L. Vrouw kapellekens (Folklore). Gift der Heeren A. Veulemans en P. Ceelen Turnhout.

Aan al die milddadige schenkers onze hartelijkste dankbetuiging.

Het Bestuur.

INHOUD VAN DEN JAARGANG 1933.

	Blz.
J. Stefens. Jaarverslag 1932.	3- 5
K. Van Nyen. Het Koperschap en het Onderwijs te Beersse.	6- 23
Idem. Over het vernieuwen van den uurwijzer te Beersse.	141
Idem. Inhaling van Graaf de Pestre, heer van Beersse in 1768.	143-145
L. Ceyssens o. f. m. Aangaande het onderwijs te Turnhout : I. De Latijnsche School voor 1637. II. Wouter van Stiphout. III. Het Konvikt van Korsendonck.	24- 73
J. E. Jansen. Melchior Nysmans.	99-111
Idem. Gulde van St. Nikolaas, de « Cremerye » genaamd, te Turnhout in de 18 ^e eeuw.	112-126
W. H. Claes. Over de riviernamen van Oud-Taxandria.	127-140
J. E. Jansen en A. Erens. De Norbertijner Abdij van Tongerlo.	
Achthonderdjarige Werking in de Antwerpsche Kempen.	151-192

DOCUMENTEN.

Aertbrief van Welde en Poppel de dato 1 Februari 1619 met twee vidimi van 23 Juni 1331 en 28 Juni 1449.	74- 77
Ordonantie ende Caerte tot Gelendel van de Cloveniers etc. (Westerloo).	78- 88
Caerte ende Reglement voor de gulde van Ste Nicolaes genaemste Cremerye te Turnhout (1728).	119-126

KRONIJK.

Vondst van lijkurnen in de Rulheide.	89
J. Roelants. Jaarmarkt te Santhoven	193-195

IN MEMORIAM.

H. K. Jacobs, bl. 90. — A. M. H. van Hulsel, bl. 91. — L. J. Mierts, bl. 91-93. — M. Schurmans, bl. 94-96. — F. Claes, bl. 146. — Cl. De Somer, bl. 195. — P. van den Hove d'Ertsenryck, bl. 195.

KEMPISCHE BOEKENSCHOUW.

K. Peeters. De Wuustwezelsche dorpskeuren (XVe—XVIIe eeuw) bl. 96. — J. Simons. Mastentoppen, bl. 97. — J. Lauwerijs. De Kapelkens van Hoogstraten, bl. 146. — P. L. Ceyssens. Bij het aanstaande eeuwfeest van het Mariadal te Oosterloo, bl. 147. — Dr. M. Sabbe. Brabant in 't verweer, bl. 147. — Oud-Turnhout. Geschiedkundige Schets, bl. 148. — Th. De Molder. Willem de Zwijger, prins van Oranje, te Oostmalle, bl. 195. — J. Lauwerijs. De koninklijke St. Sebastiaansgilde van Hoogstraten, 1533-1933, bl. 196.

AANWINSTEN VOOR HET MUSEUM.

Bl. 97, 149, 196.

INHOUD.

1. J. E. Jansen en A. Erens, De Norbertijner Abdij van Tongerloo	blz. 150
2. Kronijk. Uit Santhoven	193
3. In Memoriam, Clement De Somer, Jonkheer P. Van den Hove d'Ertsenrijk	195
4. Kempische Boekenschouw	195
5. Aanwinsten voor het Museum	196
